

Alex. Lapadatu
prof. univ.

Cluj.
a universitatii

CULTURA CREȘTINĂ

REVISTĂ LUNARĂ.

Anul IX. Octombrie—Noembrie 1920 Nr. 10—11.

SUMARUL:

- ACTUALITĂȚI: Jurisprudentialul Ioan: Legăturile diplomatice cu Vaticanul sub raport juridic.
- PAGINI DE FILOSOFIE: Dr. Augustin Tatar: Existența lui Dumnezeu în fața filozofiei moderne (II.)
- PAGINI DE ISTORIE: Dr. Ioan Ferentz: Istoria catolicismului în Moldova. Epoca teutonă. (III.)
- CHESTIUNI DE LITURGICĂ ȘI RITUAL: Iosif Sângeoreanu: Apostolul și Evangelia.
- INSEMNĂRI: Meminisse juvabit (Observator). Sociologia și Toma de Aquino! (Tellus).
- CRONICĂ: Cătră abonații noștri (Red.). Inspectorat general al Cultelor catolice (vm.). În chestiunea remunerării cateheților dela școlile primare (x.). Din viața și activitatea bisericilor noastre, date și amănunte statistice (m.) Din regulamentului pentru examenul prosinodal introdus în dieceza Lugojului (m.) Conferențele „Ideii Europene” (Tellus). Burse pentru teologi ortodoxi - în Anglia (vm.). Cardinalul Mercier (ib.). Noul Arhiepiscop al Parisului (ib.). Preoți militari francezi (ib.). Mareșalul Foch și mărturisirea credinței (ib.).
- DIN TRAIȘIA CU POVEȚE: Cărbuni de cădelniță (ib.). Nu vindeți capetele de lumânări! (ib.).
- CĂRȚI, REVISTE, ZIARE: Emil D. Măcelariu: Flori de sânge. Din carnetul unui preot militar (x.) etc.

B l a j.

Tipografia Seminarului teologic gr.-cat 521 20.

Prețul acestui număr: 6 Lei.

Cultura Creștină

apare lunar.

ABONAMENTUL :

Pe an . . . . . 40 lei.
Pe șase luni . . . . . 20 lei.

Redacția și Administrația:
Blaj (Transilvania).

Comitetul de editură și redacție.

Dr. Ioan Bălan, Dr. George Bob, Ioan Boroș, Dr. Nicolae Brînzeu, Dr. Alexandru Ciplea, Dr. Ioan Coltor, Dr. Elie Dăianu, Dr. Ioan Ferent, Dr. Anton Gabor, Dr. Ioan Georgescu, Dr. Victor Macaveiu, Dr. Tit Malaiu, Dr. Dumitru Manu, Dr. Isidor Marcu, Dr. Ioan Marienescu (Magyar), Dr. Gheorghe Miculaș, Dr. Alexandru Nicolescu, Dr. Zenovie Pâclișanu, Dr. Grigorie Pop, Septimiu Popa, Dr. Iacob Radu, Ștefan Roșianu, Dr. Alexandru Rusu, Dr. Ioan Sâmpăleanu, Dr. Augustin Tatar.

CULTURA CREȘTINĂ

revistă lunară

Redacția și Admini-
strația:

Baj (Transilvania).

Abonamentul:

Pe an . . . . 40 lei.

Pe șase luni. 20 lei.

Redactor responsabil:

Dr. Victor Macaveiu

BLAJ.

Actualități.

Legăturile diplomatice cu Va- ticanul sub raport juridic.

Sub un titlu asemănător, distinsul profesor de drept internațional la universitatea din Dijon, *Georges Scelle*, scrie în revista „*L'Europe nouvelle*” un articol mai lung, din care notăm și noi unele lucruri mai importante, fiindcă și statul nostru a luat legăturile diplomatice cu sfântul scaun al Romei celei vechi, numind un ministru reprezentat al său pe lângă sf. Scaun, precum și acesta și-a trimis mai zilele trecute nunițul său apostolic la București, în persoana Sf. Sale, Francesco Marmaggi.

Intreagă presa noastră, fără deosebire de culoare politică, — cu excepția doar a câtorva foi pronunțat confesionale — a remarcat, sub diferite aspecte, importanța luării acestor legături diplomatice.

Profesorul dela Dijon tractează chestiunea raporturilor diplomatice ale statelor cu Vaticanul, sub punctul de vedere *juridic* internațional și de aceea scrisul său ni-se pare destul interesant, pentru ca îl relevăm și noi, pentru cetitorii noștri.

Pornim dela constatarea, zice *Georges Scelle*, că există o putere, care are la bază o forță religioasă și morală, indiscutabilă, cu o organizație admirabilă, care-i permite să influențeze asupra milioanei de credincioși, aparținători tuturor națiunilor și tuturor raselor, și care, în urmărirea scopurilor sale spirituale, a recurs totdeauna, în cursul istoriei, la mijloace politice, fie că a făcut alianță cu puterile lumești, fie că li-s'a

pus împotriva. Din momentul ce s'a constatat existența acestei puteri politice internaționale, nu mai ești liber de a nu trage, din punct de vedere juridic, toate consecințele necesare. Orice organism politic, internațional, e membrul societății internaționale; relațiunile diplomatice cu el se impun ca și cu oricare membru al societății internaționale, pentru că recunoașterea statelor și a altor persoane juridice nu e arbitrară, ci obligatoare.

Înțelegem bine obiecțiunea: Biserica nu e stat, sau cel puțin astăzi nu mai este, iar persoane internaționale nu sunt decât statele.

Obiecțiunea aceasta n'are nici o valoare. Ea are la bază un echivoc. Biserica nu e un stat, e adevărat, *nici n'a fost nici odată*. Biserica a avut state, dar ea nu s'a identificat nici când cu ele; altfel, cum ar fi tolerat celelalte state amestecul micului stat papal în afacerile lor interne. Alături de dominațiunea temporală a regelui-papă, a existat totdeauna dominațiunea universală asupra tuturor creștinilor de pe pământ a păstorului suprem al bisericii. Dacă am voi să facem o comparațiune între situația aceasta și alta din domeniul dreptului internațional, am zice că între biserică și statul papal de pe vremuri a existat „uniune personală”, nu o uniune reală. Astăzi nu mai este stat pontifical, dar este și astăzi, cum va fi în toate timpurile, o biserică catolică, o entitate, o persoană internațională.

În dreptul internațional, națiunile și statele n'au personalitate, decât având din necesitate raporturi internaționale, necesitate recunoscută de toți și consacrată prin obicei. Astfel e și cu biserica; sau mai bine zis, cu bisericile. Ele încarnează interese eminentemente internaționale, morale fără îndoială, nu materiale, dar ce împoartă? Aceste interese colective puternice aparțin unei comunități, care cuprinde în sine pe sușii mai multor state, tocmai fiindcă statele laicizându-se au neglijat într'adins interesele religioase ale cetățenilor lor. Aceste interese sunt baza reală a personalității juridice a bisericii, iar vitalitatea ei au probat-o istoria și faptele, a căror legitimitate a recunoscut-o consentimentul diferitelor state.

O situațiune internațională analogă, dar cu mult mai modestă, are biserica grecească (răsăriteană). Alte instituții internaționale, cum e comisia danăreană, uniunile etc. au vieață juridică, internațională, distinctă, prin aceea că reprezintă interese spe-

ciale ale comunității internaționale. În timpul de față se creiază o altă personalitate internațională, singură capabilă să dispute odată universalitatea și prestigiul bisericii catolice, aceasta e societatea națiunilor. Ea încă reprezintă un interes comun tuturor popoarelor: interesul justiției și al păcii internaționale. Și ea trebuie să aibă, dacă vrea să trăiască și muncească, o influență morală și mijloace de acțiune politică. Care stat poate să refuze în viitor recunoașterea acestei societăți și necesitatea de a lua legături cu ea? Nici o stăpânire nu poate să mai ignoreze aceste „realități“, ori să refuze negocierea cu aceste „forțe“. Nici o persoană internațională nu poate ignora din punct de vedere juridic o altă persoană internațională, fără ca să atingă organizația generală a raporturilor internaționale fără ca să împiedece progresul dreptului internațional, adică fără ca să nu iasă ea însăși, într-o măsură oarecare, din societatea internațională.

Ruperea legăturilor diplomatice, războiul însuși, sunt uneori mijloace legitime de presiune și de luptă, dar nu se poate face din ele o metodă, cu atât mai puțin o atitudine stabilă, fără de a produce jigniri grave în organismul juridic.

Din punct de vedere juridic, încheie savantul profesor, reluarea legăturilor diplomatice cu Vaticanul nu e numai necesară, ci *obligătoare*.

Jurisprudential Ioan.

Pagini de filozofie.

Existența lui Dumnezeu în fața filozofiei moderne.

(II.)

Teoria Pragmatismului religios.

Teoria sociologică a religiunii numai *societatea* o recunoaște de ființă reală superioară omului. Iar psihologia religioasă neagă existența unei ființe, la care s'ar referi fenomenele religioase. Ambele explicări discreditează religiunea, și totuși, îi recunosc influința binefăcătoare, asupra desfășurării vieții sociale. Recunoașterea efectelor salutare ale religiunii a servit ca îndemn, pentru a recurge la altă explicare a fenomenelor religioase. Incercarea aceasta a luat-o asupra sa filozofia anglo-saxonă, cu teoria: pragmatismului religios. Aci aflăm tendin-

țele caracteristice ale acestui popor, și anume: *empirismul* și *utilitarismul*. Făuritorul principiului pragmatist a fost filozoful american Carol Peirce, a cărui principii le-a dezvoltat apoi iscusitul psiholog *William James*, în cartea sa intitulată: „Pragmatism”. Conform acestei teorii, articolele de credință nu sunt altceva, decât niște norme de acțiune, niște idei, forțe dinamice, a căror valoare atârnă dela acțiunile, ce sunt în stare să producă. Prețul, valoarea, sublimitatea unei idei sau învățături atârnă dela efectele *practice*, ce este în stare a le produce. Intreg rostul ce-l poate avea idea unui obiect, se reduce la urmările sale practice. E învederat, că în teoria aceasta se identifică noțiunea adevărului cu aceea a utilității, sau mai bine zis, se suprimă noțiunea adevărului și i-se substituie aceea a utilității.

Dacă aplicăm aceste teorii la problema existenței lui Dumnezeu, e învederat, că nici nu ne putem gândi să dovedim prin raționament, existența lui Dumnezeu. Pragmatismul admite, ca dogme: pozitivismul lui Comte și criticismul lui Kant. De altă parte, avem înaintea noastră fenomenele religioase, ce presupun credința în Dumnezeu¹⁾ și o oarecare comunicare a ființei noastre cu El. Pragmatistii, ținând cont de acest fapt incontestabil, îl examinează în toate manifestațiunile sale, și caută să afle, ce influință are el asupra vieții noastre, voesc să vadă ce folos practic ne aduce, ca astfel să se pronunțe asupra valorii ideilor religioase. Făcând analiza fenomenelor religioase, ei recunosc, că religiunea posedă o aptitudine minunată, de a face să crească în mod uimitor activitatea omenească pe care o înalță și o îndreaptă spre bine, cu alte cuvinte, simțul religios împărtășește vieții omenești o însușire atrăgătoare, îi împrumută un fel de entuziasm liric, un eroism înflăcărat, un spirit de jertfă, ori alte simțeminte altruiste.

¹⁾ James e de părerea, că religiunea nu presupune în mod necesar existența unei ființe supreme. Dovadă e budhismul ateu și idealismul mistic a lui Emerson.

Michelet (Dieu et l'agnosticisme contemporain, p. 80 - 85) dovedește, că aserțiunea aceasta este falsă. Notele comune ale simțământului religios ca: entuziasmul, devoțiunea, încrederea, frica, nu se pot explica, decât în raport cu o Ființă personală, un Dumnezeu concret. Budhismul ateu nu e religiune, ci e o concepție metafizică. Budhismul ca religiune, la poporul de rând, e un politeism ordinar. — Astfel și la Emerson. Când speculațiunile lui filozofice iau caracterul religios, se pare, că admite existența unui Dumnezeu real

Mai mult, spiritul religios face să se nască în noi o anumită siguranță, indispensabilă pentru menținerea echilibrului psihic și ne dă o pace lăuntrică, ce formează baza îndestulării și astfel a fericirii. Și astfel, în virtutea principiului, că valoarea unei credințe nu consistă, în fapt, că corespunde unei realități transcendente, ci în bunătatea rezultatelor, ce le produce, pragmatismul recunoște legitimitatea și importanța religiei. Pragmatismul religios se reduce deci, la aceea, că admite valoarea practică a religiei, dar trece cu vederea adevărul metafizic. Aici se vede clar modul de gândire pozitivist, pentru că se studiază numai fenomenele și legile lor, lăsând la o parte ceea ce trece peste experiență.

În expunerea aceasta a teoriilor pragmatiste, James vine în contradicție cu sine însuși. Scrutând originea fenomenelor religioase, a recurs la ipoteza *subconștiinței* și constrâns de de legea inexorabilă a logicii, este silit să admită, că spiritul nostru se află în legătură cu o ființă vagă suprasensibilă. E adevărat, că existența acelei ființe — precum zice — n'o poate dovedi științifice, dar inima și cu deosebire „o voce lăuntrică” îl îndeamnă, să așeze destinul vieții sale în mâinile ființei necunoscute! — E mareș spectacol sbuciumarea nobilă a acestui adânc cugetător și ne dovedește clar, ce e în stare să producă prejudiciul filozofic — empirismul — chiar și la oamenii de bună intențiune! Preferă să se închine „necunoscutului”, decât să primească învățătura clară și sublimă a filozofiei neamului omenesc, a celei tradiționale. Nu-și dă seama, că lumea reală are o construcție cu mult mai bogată și mai complexă, decât aceea, pe care unii voesc să o stringă în cadrele unor legi, de ei făurite. Nu-și acomodează modul de gândire realității, ci voesc să reformeze realitatea, conform modului lor de gândire și pricepere a lucrurilor și a raporturilor existente între ele!

Teoria imanenței.

O școală de curând născută, și-a propus, să deslege, în mod definitiv și amăsurat cerințelor filozofie de azi, problema originii religiei și aceea a existenței lui Dumnezeu. Următorii acestei școle își numesc teoriile lor: *filozofie nouă sau filozofia imanenței*, din motivul, că neagă orice altă cunoștință, afară de aceea, ce se desprinde din activitatea noastră subiectivă.

Pentru aceștia, datele, elementele cunoștinței le formează exclusiv natura lăuntrică a eului nostru. Mânecând din acest isvor nesecat, își compun întregul sistem filozofic și-l aplică în toate ramurile. Reprezentantul principal al unei specii a filozofiei imanenței — căci sunt mai multe variații — este *Henric Bergson*, profesor la institutul „Collège de France”. Iar *Edoardo Le Roy* a aplicat explicit sistemul filozofiei imanenței la problema existenței lui Dumnezeu. Le Roy încearcă înainte de toate să arete lipsa de temei a argumentelor filozofiei tradiționale, referitoare la existența lui Dumnezeu. După Le Roy, inconvenientele mai bătătoare la ochi ale argumentării antice sunt acelea proveniente din noțiunea mișcării.

Filozofia veche admite concepțiunea statică a mișcării. Presupune adecă, că realitatea e compusă din substanțe imobile, cărora se atașează, întâmplător, mișcarea. „Tò fieri” — a deveni — se definește ca o transformățiune, ca o trecere dela un termin la altul, dela o formă la alta, dar cele două forme, cei doi termini sunt considerați în mod static, așa, că mișcarea apare numai ca o substituire logică dintr'o stare în altă stare, deci în transformățiune se nesocotește înșas trecerea, schimbarea, deși aceasta e elementul esențial al mișcării. Principiile ce explică mișcarea se reduc: la o materie sau substrat, la o formă ce i-se atașează, la o cauză motoră și un scop. Numai imobilitate! Cu un cuvânt, se trece cu vederea în mișcare înșas mișcarea, mobilitatea, continuitatea dinamică. Dar cu concepte sau realități imobile nu se va putea ajunge nici când la mișcare. Din contră, dacă se ia de punct de mănecare mobilitatea, putem, prin abstracțiune, să ajungem la ori și câte pozițiuni imobile. Filozofia modernă purcede, deci, în înșeles contrar cu senzul comun.

Ea consideră mișcarea de o realitate fundamentală, în vreme ce imobilitatea e realitate de a doua mână, derivată. Dacă se admite teoria aceasta, e evident, că argumentul fundat pe mișcare, referitor la existența lui Dumnezeu, nu are nici un înșeles, căci dacă lucrurile sunt mișcare — e de prisos să cerci, de unde au primit-o.

Imanentiștii au făurit o nouă metafizică, o pricepere a realității, opusă cu totul filozofiei antice. Este ideologia lui Bergson. Conform acesteia, singurul mijloc legitim, prin care putem afla realitatea, este intuițiunea, activitatea spontană a spiritului. Intuițiunea trebuie să devină isvorul unic și ade-

vărat al filozofiei. Prin aplicarea acestui mijloc, noi ajungem la cunoștința, că baza, esența lucrurilor nu e altceva, decât un proces continuu „de a fi“. Acest proces „de a fi“ este de ordin vital și conștient. Realitatea fundamentală e prin urmare un *avânt* sau un *curent vital, o conștiință universală*. Acest curent se desvoltă în diverse direcțiuni — de aici vine varietatea uimitoare a lucrurilor — prin o neîntreruptă mișcare de ascensiune. Acest curent vital dă câte odată de obstacole, și atunci scade și se rezolvă în pasivitate, și astfel se formează materia. Inșă curentul fiind vital și creator, nu se dă învins, ci câștigându-și iară energia de ascensiune, trecând prin pasivitatea materiei, dă naștere organismului, instinctului, inteligenței.

Precum se vede, aici e vorbă despre un monism idealistic. Le Roy a adoptat aceasta nouă metafizică la problema existenței lui Dumnezeu. De aceea pretinde, să se stabilească odată, că la Dumnezeu, adecă la dovedirea existenței lui, nu putem ajunge prin raționament discursiv — dela efect la cauză, dela mișcare la motor — ci, că afirmațiunea existenței sale e imanentă gândirii noastre, cu alte cuvinte, se afirmă existența lui Dumnezeu numai prin faptul și în actul gândirii inșăș, înțelegând sub „gândire“, întreagă vieața spirituală. Astfel argumentul va fi — experiență, acțiune, vieață, și nu o dialectică discursivă.

Realitatea universală, continuă Le Roy, e progres, este nizuință spre perfecțiune. Existența inșăș e o neîntreruptă sfortare pentru realizarea unui progres ascendent. Acest rezultat al sfortării existenței e numit: *realitate morală, spirit* din spiritul nostru, care din fire este ireductibil la vre-o altă formă a realității și această realitate morală formează esența existenței. Recunoașterea acestei realități morale constituie recunoașterea existenței lui Dumnezeu. Numai în acest senz să poate și trebuie să se zică, că există Dumnezeu și că el e real.

Dar, acel Dumnezeu ce există numai întru cât afirmăm existența realității morale, este el o realitate transcendentală, distinsă de noi? Această întrebare, care se naște, în chip necesar, din cele espuse, a prevăzut-o și Le Roy, cercând să ne dea răspuns.

Cele două concepțiuni, — zice — Dumnezeu imanent și Dumnezeu transcendent, privitye dintr'un punct de vedere

static, sunt ambele false. Noi nu suntem *naturi* finite și închise, ci viața noastră este o creațiune neîntreruptă; asemenea e și lumea. Chiar pentru aceasta, „imanență” și „transcendență” nu sunt două concepții contradictorii, ci ele corespund la două momente distincte ale duratei și anume, imanența corespunde la ceea ce a *devenit*, iară transcendența, la ceea ce va *deveni*. Dacă noi zicem, că Dumnezeu e immanent, înțelegem ceea ce el de fapt a devenit, ceea ce este în noi sau în lume, dar pentru noi și pentru lume mai rămâne încă totdeauna o posibilitate infinită, de a deveni, un infinit, ce va fi creațiune propriu zisă și nu numai o simplă dezvoltare. Din acest din urmă punct de vedere, Dumnezeu apare și este de fapt transcendent.

De aici reiese clar, că învățătura lui Le Roy este un panteism dinamic, clădit pe bază idealistică. În ultima analiză, Dumnezeu nu e altceva, decât realitatea noastră fundamentală. Și aceasta e consecința inesorabilă a monismului idealistic al lui Bergson. — Pagubă nespus de mare, că un om dotat cu un puternic spirit de pătrundere și cu un adânc simț moral și multă sinceritate și bunăvoință, ca Le Roy, a căzut în teoriile nebuloase al istețului și elegantului scriitor Bergson!

Le Roy, în nevinovăția sa, credea că, prin aplicarea teoriilor lui Bergson la problema existenței lui Dumnezeu și la originea religiunii, va putea să trezească din toropeala indiferenței pe intelectualii Franței și să-i înduplece la o viață mai ideală. Întreprinderea lui a fost greșită!

Altă formă a „filozofiei imanenței”.

Filozofia lui Bergson și alui Le Roy are multe părți comune cu idealismul hegelian, și se poate reduce la două puncte fundamentali, anume, la imanența lui Dumnezeu în noi, în sensul explicat, și la constatarea existenței lui Dumnezeu, cu ajutorul intuiției. Doctrina imanenței formează baza și a altor concepțiuni filosofico-religioase.

Aceste principii le primesc ca punct de mănecare August Sabatier, Réville și alții, mănăți de dorul de-a concilia viața religioasă a creștinismului cu agnosticismul ¹⁾ gândirei moderne.

¹⁾ Agnosticism vine dela cuvântul grecesc ἀγνοστως = necunosctibil adică „filozofia necunosctului”. Cuvântul a fost introdus în filozofie de Huxley și popularizat de Spencer.

De aceea, ei resping conceptul antic dogmatic al religiunii, că pe un ce fundat pe o metafizică falsă, simbolică, metafizică și, prin urmare, trecătoare, schimbăcioasă. Pentru ei religia e viață și experiență, Dumnezeu e simțit și nu dedus, așa, că cine nu'l simte în inima sa, nu îl va afla nici când în afară de eul său. A întrupa pe Dumnezeu sub orice formă fenomenică, e superstițiune, idololatrie. De aceea, pentru ei, Dumnezeu e o ființă universală, e un ce divin immanent în noi. Sunt adevărați panteiști. De altcum — spun ei — religia acceptază toate doctrinele spiritualiste, până la panteism. Toate sunt de-o potrivă adevărate și false, construite pe datele istorice, geografice, științifice și metafizice ale unei anumite epoci și servesc de acoperământ provizoriu pentru pietate, de apărare momentană, ocațională, pentru viața religioasă.

Primesc cu toții critica ce au făcut-o Kant și Spencer asupra rațiunii, critică, ce ajunge la rezultatul, că totul e subiectiv și simbolic în domeniul cunoștinței.

Ei spun, că nu pot primi argumentarea existenței lui Dumnezeu, a filozofiei tradiționale, din motivul, că ea se bazează pe concepțiunea aristotelică despre mișcare, causalitate, contingență și scop, cari toate sunt adevărate „idola tribus”¹⁾. Dacă demonstrarea existenței lui Dumnezeu ar atârna de concepțiunile aceste, atunci filozofia critică modernă de fapt ar deschide drumul spre ateism. Chiar de aceea, ei recurg la conștiința activă, la dorul intim al sufletului omenesc, și, siliți de aceste principii imanente, afirmă și recunosc existența lui Dumnezeu. Astfel omul scoate, din propria sa ființă spirituală, dovada existenței unei realități superioare, a cărei prezență în noi o simte unul fiecare. La aceștia se pot aplica cuvintele lui Bossuet: pentru ei toți și toate sunt Dumnezeu, afară de însuș Dumnezeu!

¹⁾ E cunoscut, că Bacon numea idol (*εἰδωλον* = chip deșert) prejudeciul sau apariința falsă, ce este pricina eroarei. Astfel el distinse: idola tribus, prejudecii inerente întregului neam omenesc, ce provin din înșelarea simțurilor și a fantaziei, așa e nizuința de-a antropomorfiza; idola specus, erori, ce provin din defecte intrinseci individului; idola fori, erori, ce provin din relațiunile sociale și din imperfecțiunile limbajului omenesc, așa sunt: cuvintele ecvivoce și sofismele; idola theatri, erorile, ce provin din învățăturile diferitelor școli filozofice.

Metoda „imanenței“.

Nu trebuie confundată filozofia imanenței cu metoda imanenței. Unii bărbați, incontestabil dotați cu alese calități intelectuale și de-o viață morală ireproșabilă — ca Maurițiu Blondel, profesor la universitatea din Aix, și P. Laberthonnière — fără ca să admită doctrina filozofiei imanenței, se folosesc de ea, ca de mijloc, spre a convinge pe „omul modern“ despre necesitatea existenței unei Ființe Supreme și despre raporturile, adecă datorințele, ce se nasc din cunoașterea acestei relațiuni. Ei văd, că omenimea este imbibată de principiile Kanțiane; — de cari poate nici ei nu sunt cu totul străini —, este stăpânită de subiectivism și că se opune cu înverșunare să primească orice obligațiune, ce ar veni „din afară“. Cu alte cuvinte, pentru omul gândirei noi, nu există nice un adevăr, nice o prescripțiune admisibilă, ce nu ar fi, în ceva formă, autonomă și autohtonă, adică immanentă. Drept ce, ei se folosesc de argumentațiune „ad hominem“. Punându-se pe baza doctrinei filozofiei imanenței, voesc să arete, din însaș lipsa și exigența sufletului omenesc, existența lui Dumnezeu și puterea obligătoare a religiei pentru om. Dacă pe Dumnezeu îl pretinde activitatea noastră spirituală conștientă, atunci imanentiștii vor fi siliți să recunoască existența Lui. Și dacă acest Dumnezeu, pretins de activitatea noastră spirituală, se va prezenta ca un ce diferit de eul nostru, ca un ce, care se adaugă ființei noastre, atunci se va dovedi și transcendentalitatea Lui. Scopul lor este deci ca, anume, prin metoda imanenței, să se facă vădită lipsa de temei, absurditatea filozofiei imanenței, care, precum văzurăm, nu recunoaște altă realitate, afară de fenomenele vieții noastre sufletești.

Spre dovedirea acestei teze e îndreptată cartea lui Blondel, intitulată: „L' Action“. In cuvinte de o uimitoare frumseță, arată Blondel, că lipsurile incoercibile ale omului pretind în mod nefindoelnic existența unei ființe mai grandioase, superioară omului. Nizuințele noastre după Adevărul, Binele, Frumosul infinit și insuficiența mijloacelor de cari dispunem pentru ajungerea lor, dovedesc, că natura noastră, lăsată de sine, nu e în stare de echilibru și că are lipsă de un ajutor „din afară“, mai mare decât dânsa, cu alte cuvinte, aceste nizuințe cer cu insistență un ajutor transcendental.

Fără să voim a ne exprima judecata asupra valorii tacticei întreprinse de apologiștii noui ai creștinismului, — cum

doresc să se preteze —, e ușor de observat analogia și punctele de contact între metoda imanenței și între doctrina sau filozofia imanenței, cum am văzut-o spusă de Le Roy. Și la Blondel, ca și la Le Roy, pe Dumnezeu, în ultima analiză, îl aflăm în însăși intuițiunea imediată a experienței morale și eligioase, în tendința spre bine și spre progresul moral.

Am zis, că între cele două concepții e ușor de observat o anumită analogie. De fapt există între ele o deosebire fundamentală. Pentru Le Roy, Dumnezeu nu e altceva, decât însăși realitatea, ce evoluează și care formează fondul ființei noastre și numai în acel sens e transcendent, că nu a ajuns la ultima etapă a dezvoltării sale, ci tinde neconținut spre ea. Restul, ce trebuie ajuns încă în evoluare, este, pentru Le Roy, transcendența lui Dumnezeu.

Blondel, din contră, e de convingerea, că chiar prin examinarea minuțioasă, prin analiza spiritului nostru, ieșim afară din cadrele doctrinei imanenței. Pentru el, Dumnezeu e peste și afară de simțurile noastre, e transcendent, pentru că e Ființa, ce suplinește, dela care vine tot ce ne lipsește. Dumnezeu, pentru Blondel, este ființa absolută, neapropiată și necuprinsă, a cărei existență omul o poate cunoaște cu ajutorul minții, asemenea și dependența și datorințele sale față de El.

Metoda adoperată de Blondel se numește uneori și *pragmatism*, din pricina, că pentru el criteriul adevărului îl formează: *acțiunea, lucrarea*. Însă este o diferență esențială între metoda imanenței și între pragmatismul lui Peirce și James.

La Blondel, exigenței activității spiritului nostru îi corespunde existența reală a unei Ființe transcendente: Dumnezeu. Pentru James, afirmațiunea, că există Dumnezeu, are înțelesul, că *idea existenței lui Dumnezeu* influențează în mod folositor activitatea noastră.

Directivele date de Blondel, cu privire la existența lui Dumnezeu, le aflăm la cardinalul englez E. Newman, la genialul Brunetière și la filozoful englez Lord Balfour.

Din cele espuse reiese limpede, care este atitudinea gândirii moderne față de religie în general și față de existența personală a lui Dumnezeu, adică față de problema ce ne preocupă de prezent.

E evident, că se observă o anumită ameliorare, față de spiritul materialist predominant până către sfârșitul veacului al XIX.

Aspirațiuni și idealități noi s'au înstăpânit în inimile sbuciumate ale cugetătorilor, dar nu se poate nega, că modul de-a rezolvi chestiunile importante ale credinței omenești e cu totul diferent de acela, al filozofiei vechi tradiționale!

Se impune acum întrebarea, că oare reuși-va noua ideologie, să facă să amuțească genuina gândire antică, cu formele ei rigide, cu logica ei de fier.

Vom cerca, în cele următoare, să răspundem acestei grave întrebări.

Dr. Augustin Tatar.

Pagini de istorie.

Istoria catolicismului în Moldova. Epoca teutonă.

(III.)

XI. Descălecarea primelor colonii catolice în Moldova.

La trecerea cavalerilor teutoni în Muntenia și Moldova, Românii din aceste părți nu erau uniți cu sfântul Scaun. Așa de morțiș țineau la legea lor, încât nici călugării teutoni, nici dominicanii nu i-au putut converti la religiunea catolică; ba mai mult, ei atrăgeau la legea lor și pe catolicii unguri și sași, cari, venind în Ardeal, „se făceau un singur popor cu cu acești Valahi“, cum ne asigură o scrisoare papală din 14 Nov. 1234¹⁾, asupra căreia vom reveni. Astfel stând lucrurile, se impune dela sine problema originii catolicismului în Moldova.

Nu se poate tăgădui că formarea *primelor* colonii catolice în Moldova prezintă unele greutăți. Pe de o parte e sigur că *Sécuii* erau stabiliți în cunoscutele lor „scaune“ înainte de chemarea cavalerilor teutoni în Țara Bârsei (1211). Ei stăteau sub jurisdicția bisericească a episcopului Transilvaniei, cum reiese, între altele, din faptul că episcopul Guilelm al Transilvaniei își rezervă dijmele *Secuilor*, cari ar emigră în țara

¹⁾ Idem ibid. 132, Nr. 105: e unul din documentele cele mai importante pentru noi.

cavalerilor teutoni.¹⁾ Nu este absolut exclus, ca acești *Secui*, pe cari îi vedem trecând în Țara Bârsei, să fi trecut și în valea Trotușului, pe coasta carpatină mai apărută de incursiunile Cumanilor, și aceasta încă înainte de venirea călugărilor teutoni. Pe de altă parte, e cunoscut că *Sașii* s'au stabilit în Ardeal sub Géza al II-lea (1141—1161), primind dela acesta mai multe privilegii, dintre cari relevăm pe unul, confirmat mai pe urmă și de Andreiu al II-lea, privilegiu menit să ajute răspândirea Sașilor prin țară și să încurajeze negoțul întreprins de comercianții lor. Neguțătorii lor, anume, aveau drum liber în toată țara, fără a fi supuși la vamă sau alte taxe.²⁾ Pe lângă negoț, harnicii lucrători se mai îndeletniciau cu exploatarea minelor, numite în vechime „băi“³⁾ de aceea îi și vedem așezându-se în Ardeal la asemenea „băi“. Nu este nici aici absolut exclus ca Sașii, după ce s'au stabilit în diferite centre din Ardeal, să fi trecut munții, spre a întemeia colonii de neamul lor și dincoace de brăul Carpaților, și anume încă înainte de trecerea Teutonilor în aceste părți. Astfel dl Iorga bănuiește că „încă de pe la 1200, Sașii veniseră din Ardeal“ în Moldova de nord, mai scutită de incursiunile Cumanilor. „Ispitiți de bogățiile în metale ale acestui unghiu dintre Carpați și apa Moldovei, ei se așezară, întemeind și un oraș, care se numi *Baia Moldovei* sau *Baia de lângă apa Moldovei*“.⁴⁾ Cum vom vedea și noi în alt loc, o descălecare a Sașilor la *Baia Moldovei* încă înainte de venirea cavalerilor teutoni, nu e lipsită de probabilitate.

Pe baza *documentelor* însă, cele dintâi colonii catolice în Moldova se constată în epoca teutonă (1211—1225), așa că trebuie să concludem, în cazul coloniilor existente deja, că ele au fost întărite prin contingente nouă venite sub ocrotirea cavalerilor teutoni; iar dacă n'au existat, ele au fost înființate tot sub ocrotirea ordinului cavaleresc al Teutonilor. După documentele privitoare la istoria acestui ordin, întâia coborîre

¹⁾ Hurmuzaki-Densușieniu, Documente I 1, p. 64: quod si Ungarot, vel Siculos ad dictam terram transire contigerit, nobis et ecclesiae nostrae in decimis teneantur respondere.

²⁾ Idem ibid p. 85, Nr. 62: mercatores eorum ubicumque voluerint in regno nostro sine tributo vadant et revertantur.

³⁾ Vezi articolul „Baie“ în Dicționarul limbii române, care se publică acum de Acad. Rom.

⁴⁾ N. Iorga, *Istoria Românilor*^s (București 1919) 72.

cunoscută a catolicilor pe povârnișul de dincoace al Carpaților trebuie să cadă între 1211 și 1222, dupăcum se poate deduce din diploma lui Andreiu al II-lea datată din 1222, prin care confirmă și mărește dania făcută Teutonilor la 1211. Sub ocrotirea vitejilor cavaleri, colonii de Sași, Unguri și Secui se stabiliau, în acest răstimp, dincoace de Carpați, în Muntenia și Moldova, unde Teutonii înalță cetăți și orașe de piatră. Asemenea emigrări nu erau, din mai multe motive, pe placul regelui, care și oprește în diploma din 1222, emigrările ulterioare în teritoriul ordinului, hotărînd ca aceștia să fie mulțămii cu „oamenii cari acum locuiesc în aceea țară“;¹⁾ „oaspeții țării noastre“, precum și „oamenii noștri“, zice regele, nu mai au voie să treacă în țara cavalerilor. E lămurit însă că prin „*hospites terrae nostrae*“ se înțeleg Sașii, iar prin „*homines nostri*“, Ungurii și Secuii²⁾: „Ungari vel Siculi“, cum îi numia episcopul Transilvaniei.³⁾

Emigrările însă n'au încetat. Cavalerii nu s'au ținut de condițiunile diplomei din 1222, socotindu-se, mai ales dincoace de Carpați, independenți de regele Ungariei; astfel coloniile catolice au crescut și s'au întărit mai departe până la 1225, când Andreiu al II-lea alungă pe Cavalerii teutoni, tocmai pentru că nu se țineau de condițiunile diplomei. De fapt, arhipreotul pus de sfântul Scaun, prin ordinul dat la 12 Ian. 1223,⁴⁾ peste țara Teutonilor, avea și *dincoace de munți* popor catolic sub jurisdicția sa; și dincoace de Carpați, în Țara Transalpină, e vorba de „popor și cler“, care depinde în cele spirituale de arhipreotul din Țara Bârsei.⁵⁾

¹⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Documente I 1, p. 75: *homines quoque nunc terram inhabitantes praedictam ad eorundem fratrum servitium et domus eorum utilitatem sine requisitione liberos dimisimus. ita ut si aliqui de caetero de nostris hominibus sive hospitibus terrae nostrae pertinentibus ad ipsos transmigraverint, statim... expellant.*

²⁾ Aceasta-i unica adevărată interpretare a acelor cuvinte, cum se poate convinge orișicine, cetind diplomele regale din acea epocă.

³⁾ Idem ibid, p. 64: Ungari vel Siculi.

⁴⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Documente I 1, p. 80-81, Nr. 58.

⁵⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Documente I 1, p. 88, Nr. 65 scrisoarea papii către arhipreotul „din Țara Bârsei și Țara Transalpină“: *Archipresbitero terrae Boze et ultra montes nivium. Gerentes de clero et populo terrae Boze et ultra montes nivium... curam et sollicitudinem specialem... Vezi și Nr. 66: archipresbitero et clero ac populo terrae Boze et ultra montes nivium.*

Din cele zise putem concluda și la naționalitatea coloniilor catolice înființate în Moldova; e vorba doar de „*hospites terrae nostrae*“, iar aceștia sunt Sașii; e vorba, apoi, de „*homines nostri*“, iar aceștia nu pot fi decât Ungurii și Secuții. Din faptul că la „*castrum munitissimum*“ o parte din Cumanii năvălitori primiseră credința catolică împreună cu soțiile și copiii lor,¹⁾ credem că nu se poate încă concluda la o colonie catolică de naționalitate *cumană* în Moldova. Cât despre Români, ei nu numai că nu erau catolici, dar atrăgeau și pe Sașii și Ungurii catolici la legea lor răsăriteană neunită, cum ne informează o scrisoare a papii Grigorie al IX-lea din 14 Nov. 1234, scrisoare care confirmă tot ce am spus până aici²⁾ despre naționalitatea primelor colonii catolice în Moldova.

Documentele ne permit să vorbim și despre *clerul* catolic din Moldova în epoca teutonă. În Țara Bârsei, călugării teutoni s'au îngrijit ca populația catolică să aibă preoți suficienți. La 1223 eră „un număr destul de mare de preoți“, așa că papa trebuie să le dea un arhipreot sau decan, până când numărul credincioșilor va fi așa de mare, ca Pontificele Roman să-i poată prevedea cu un episcop.³⁾ Preoții aceștia nu aparțineau nici unui ordin religios: nu ordinului teuton, căci ei rămân în Țara Bârsei și după alungarea acestui ordin⁴⁾; nu ordinului dominican, căci acesta abia se stabilește atunci la Alba-Regală, cum vom arăta cu alt prilej; nu ordinului franciscan, căci acesta n'a intrat în Ungaria decât la 1228⁵⁾, iar în Moldova mult mai târziu; nu ordinului cistercit, căci acesta abia la 1240 primește bisericile cari au aparținut odată cavalerilor teutoni⁶⁾; despre benedictini și premonstratenzi nici nu poate fi vorba; alte ordine nu existau atunci în Ungaria.⁷⁾ Preoții din Țara Bârsei aparțineau clerului secular. După alungarea Teutonilor, ei, în frunte cu arhipreotul lor, au intrat în conflict cu episcopul Transilvaniei, care voia să-și extindă ju-

¹⁾ Idem ibid, p. 118, 122, 123.

²⁾ Idem ibid., p. 132

³⁾ Idem ibid., p. 80, Nr. 58.

⁴⁾ Idem ibid., p. 136, Nr. 107 și p, 136, Nr. 108.

⁵⁾ Dr. Nik. Pfeiffer, *Die ungarische Dominikanerordenprovinz* Zürich (1913) 7. Dovada e luată din *Chronica anonyma fratrum minorum Germaniae*. ed. Carey, *Analecta Franciscana* 1 (Quaracchi 1885) 288.

⁶⁾ Hurmuzaki-Densușianu, op. cit., p. 184, Nr. 141.

⁷⁾ Dr. Nik. Pfeiffer, op. cit., p. 6 - 7.

risdicția și asupra lor. Cu acest prilej ni-s'au păstrat și numele acelor care la 1235 mai erau în viață: „Leo de Dubucha, Gotfridus de Aqua Calida, Nicolaus de Cormosbach, Conrădus de Venetiis, Bernardus de Debran, Hermannus et Gerlacus, sacerdotes de Sarcam“.¹⁾

Tot preoți seculari erau și păstorii sufletești din Țara Transalpină, supuși aceluiaș arhipreot sau decan din Țara Bârsei. Ungurii și Sașii din Moldova întrețineau pe preoții lor. Astfel la înființarea episcopiei cumane (1227) se aflau aici „capellani et sacerdotes“, și mulți dintre Ungurii și Sașii bogați aveau „ius patronatus“; unii laici se amestecau în asemenea chip în afacerile bisericești, încât Robert de Strigoniu, înființătorul episcopiei cumane, a trebuit să ia măsuri împotriva lor.²⁾

Incheiăm aceste mici notițe despre preoții din Țara Bârsei și din țara „de dincoace de munți“, relevând faptul că la începutul catolicismului în Moldova stă clerul secular.

XII. Localitățile din Moldova ocupate de cele dintâi colonii catolice.

Dacă e vorba să stabilim, în cari anume localități din Moldova s'au așezat primele colonii catolice, problema devine mai grea, din lipsa documentelor directe. Avem totuș destule indicii, pentru a ne putea forma o judecată întemeiată.

Mai întâiu, pare sigur că colonizarea vechiului ținut al Trotușului cu Unguri din Secuime trebuie să cadă în epoca expansiunii teutone în partea de dincoace a Carpaților (1211—25). Intr'adevăr, toponimia acestui ținut pare a arăta până la siguranță că povârnișul moldovenesc al Carpaților a fost colonizat de Secui înainte de venirea Românilor, cel puțin în masse mai mari, în acele părți. Argumentul derivat din această toponimie a ținutului a fost expus mai pe larg de dl Radu Rosetti în Analele Academiei Române.³⁾ Vom atinge pe scurt temeiul argumentului expus de dl Rosetti.

¹⁾ Hurmuzaki-Densușianu, Documente I 1, p. 138, Vezi și p. 136 7, Nr. 107: „Decanus et sacerdotes de terra Burze“.

²⁾ La 1234, papa scrie către episcopul Cumanilor: „Strigoniensis Archiepiscopus, tunc in provincia Cumanorum apostolicae sedis legatus ...perpetuo statuit observari, quod nulli laico, patronis exceptio, in ecclesiis tuae diocesis praesentare liceat capellanos, et sacerdotes quartam habeant decimarum“.

³⁾ Ser. II, tom. XXVII, Mem. Sec. ist. (București 1905) 248—251.

Coborîndu-ne, sub poalele Carpaților, din nordul Moldovei spre sud, din județul Suceava și Neamț prin județul Bacău până în județul Putna, și cercetând *numirile date de țărani români munților cari alcătuiau vechiul hotar între Moldova și Ungaria*, vom ajunge la niște concluzii, pe cât de bătaoate la ochi, pe atât de interesante, pentru problema a cărei rezolvire o căutăm. „Numirile întrebuițate de țărani români din județul Suceava și Neamțul, pentru a desemna munții cari alcătuiesc²⁾ hotarul dintre Moldova și Ungaria, sunt aproape exclusiv românești³⁾”; pentru multe din aceste numiri, Ungurii n’au traduceri în limba lor, ci întrebuițează cuvintele românești, cum reiese din toponimia lor oficială; astfel Dealul-Verde e redat prin Djălul-Verde, iar Drăgoiasa prin Dragojásza. „Însă, continuă distinsul istoric, îndată ce ajungem la hotarul vechiului ținut al Troțușului, găsim aproape numai numiri ungurești, și aceste numiri sunt întrebuițate și de Români, cari pentru cele mai multe, nu posedă traduceri românești⁴⁾”. Așa avem: Tarhaș = Tárhavas, Aldamaș = Áldamás, Apahaș = Apa-Havas, Cherebic = Kerek-Bük, Șolintar = Sólyom-tár, Muieruș = Magyaros, Nemira-Mare = Nagy-Nemere⁵⁾, Nemira-Mică = Kis-Nemere, Miches = Mikes, Șandru-Mic = Kis-Sándor, Șandru-Mare = Nagy-Sándor, Cheșchieșul = Kecskés, Haloșul = Halas, ș. a. Dacă însă ne coborîm de aici în județul Putna, numirile munților dela hotarul vechiu redevin în mare majoritate românești. Afară de aceasta, dl Rosetti mai semnalează că „asemenea numiri ungurești nu se mărginesc la munții de pe graniță, ci găsim întreaga întindere a fostului ținut al Troțușului presărată cu numeroase numiri ungurești... Caracteristic este că în localități unde astăzi nu mai sunt Unguri de loc, cum spre exemplu în comuna Mănăstirea-Cășinului, găsim, pe lângă apa Cășinului (Kászon), pâraele Calasăul, Haloșul-Mic și Haloșul-Mare, munții Calasăul, Haloșul-Mic și Haloșul-Mare. În comuna Căiuțul, colonia ungurească din Pralea a fost adusă la începutul veacului al XIX, iar pâraele Căiuțul-Mic și Căiuțul-Mare (Köucz = Pietros) poartă aceste denumiri

²⁾ Dl Rosetti scria la 1905.

³⁾ Idem ibid. p. 249.

⁴⁾ Idem ibid. pag. 250.

⁵⁾ Cuvântul Nemere în dialectul secuiesc e echivalent cu vântul de nord. Vezi Dr. Ballagi Mór, Magyar és német szótár^o (Budapest 1890) Nemere.

în documentele veacului XVII.¹⁾ Pe baza acestor fapte, di Rosetti concludde: „Această toponimie, în mare parte ungară, nu poate fi atribuită decât faptului că localitățile în chestiune au primit numirile lor de la Unguri, și că Românii, venind pe ele după Unguri, le-au găsit botezate ungurește. Multe din vechile numiri ungurești au fost, fără îndoială, înlocuite prin altele românești, dar un număr destul de însemnat s'a păstrat până astăzi. Mi-se pare mai mult decât probabil că înainte de descălecare, cecece mai târziu s'a numit ținutul Trotușului eră locuit, cel puțin în mare parte, de Unguri.“²⁾

Pe când Ungurii ce veniau din Secuimea Ardealului în Moldova se așezau în mare parte la poalele Carpaților în frumoasa vale a Trotușului, botezând ungurește localitățile ocupate de dânsii: colonii numeroase de Sași se lăsau pe malurile Moldovei superioare, concentrându-se tot mai mult într'un punct, din care va răsări încurând un frumos oraș săsesc, un puternic centru catolic și cea dintâiu capitală a Moldovei: *Baia*. Orașul ridicat de Sași pe malul stâng al râului Moldova, și-a împrumutat de la acesta numele german și latin. E de mare însemnătate să cunoaștem diferitele numiri date pe vremuri orașului *Baia*, căci pe această cercetare se întemeiază localizarea episcopiei catolice din „Civitas Moldaviensis“, de care ne vom ocupa în decursul istoriei noastre. Înainte însă de a trece la cercetarea numirilor vechi și a originii orașului *Baia*, să continuăm cu înșirarea celorlalte localități catolice înființate în Moldova de Sașii din Ardeal, amestecați ici-colo cu Unguri.

Pe malul drept al Moldovei, nu departe de *Baia*, înspre Cornul Luncii, se află localitatea *Sasca*, a cărei origine se cunoaște de pe numele ei, pe care-l întâlnim în vechile noastre documente slavone.³⁾ Credem, cu C. Auner,⁴⁾ că avem a face cu o fundație săsească din epoca despre care vorbim. Tot fundație săsească din aceea epocă trebuie să fie și *Neamțul*, unde cavalerii teutoni ridicaseră formidabila cetate care poartă până astăzi numele de Teuton sau *Neamț*, și de unde, după toate probabilitățile, cavalerii ordinului teuton administrau coloniile din Moldova superioară, făcându-le posibilă, prin ocrotirea lor, o dezvoltare pașnică și înfloritoare. Cetatea apără

¹⁾ Id. ibid. p. 251.

²⁾ Idem ibid. p. cit.

³⁾ Spre pildă, Hașdeu, *Arhiva* I 1, p. 102.

⁴⁾ C. Auner, *Episcopia de Baia*, în *Revista Catolică* IV (1915) 89-90.

totodată și pe Sașii dela Bistrița și Rodna din Ardeal. Să se noteze apoi toponimia acestui ținut: Muntele-Neamțu, râul Neamțu, pârâul Nemțisor. Târgu-Neamțu, Cetatea-Neamțu, încă o localitate Neamțu, județul Neamțu. Și Bandini observă că Târgu-Neamțu, eră în vechime un puternic centru săsesc: „Hoc oppidum olim soli Saxones incolebant, qui autoritate simul et pecunia multum valebant; quinque templa eo tempore hic floruisse commemorant“.¹⁾ Se pare că și *Piatra* e o fundație catolică din aceea epocă, dar de origine ungurească, fiind locuită în vechime numai de Unguri și purtând numele de *Kracsonkő*, care „olim erat mere Ungaricum“, după mărturia lui Bandini.²⁾ *Cotnarii*, după tradiția locală, conservată de același Bandini, au fost întemeiați în timpul celui dintâiu voevodat moldovenesc, pe când acesta mai atârna de coroana Ungariei.³⁾ *Cetatea Crăciuna* din munții Vrancei, cu ruine de veche cetate și cu nume ce ne amintește Cruceburg-urile cavalerilor teutoni, trebuie să fie și ea o fundație din aceea vreme a ordinului teuton.⁴⁾ Pe acolo, pe râul Milcov, a trebuit să se ridice orașul dispărut la năvălirea Tătarilor, *Milcovia*, Civitas Milcoviensis, Civitas de Mylco al documentelor latinești, reședința întâiului episcopat catolic între Români, distrusă de Tătari la 1241. Existența orașului Milcovia fiind dovedită prin documentele vremii, rămâne numai chestia localizării acestui oraș. „Probabilitatea cea mai satisfăcătoare e, că acest oraș să fie identic cu Crăciuna pe Milcov, în munții Vrancei, un nume care amintește „Kreuzburg“-urile din timpul cavalerilor teutoni. Mai întâiu eră o simplă cetățuie, iar când Teodorich (episcopul Cumanilor) își fixă acolo reședința, ea va fi fost ridicată la rangul unui oraș, sub numele de Milcovia, pe cum eră obiceiul curiei romane.“⁵⁾ În popor însă a rămas numele de Kreuzburg, de unde cu timpul s'a transformat în Crăciuna“.⁶⁾

¹⁾ Codex Bandinus, ed. V. A. Urechiă, extras din Anal. Acad. Rom. Ser. II, tom. XVI, Mem. secț. ist. (București 1895). p. 66, Nr. 2.

²⁾ Idem ibid., p. 61, Nr. 1.

³⁾ Idem ibid., p. 78: „cum antiquitus haec provincia regi Ungariae esset tributaria“.

⁴⁾ D. Onciul, Originile principatelor române (București 1899) 93.

⁵⁾ Documente I 2, p. 160.

⁶⁾ C. Auner, Episcopia Milcoviei, în Revista Catolică I (1912) 544. Idem, A Româniâi magyar telepek történ

Acestea-s primele și principalele localități catolice în Moldova. Să ne întoarcem acum la Baia, cel mai puternic și cel mai înfloritor centru catolic în Moldova superioară.

Dr. Ioan Ferenc.

Chestiuni de liturgică și ritual.

Apostolul și Evangelia.

După îndrumarea liturgiilor slavonești, preotul în liturgia comună nu ocupă locul în scaunul de sus, pentru că, cum zice Liturgierul din Chiev: „Să se știe, că nu se cade ca preotul de rând să meargă la scaunul de sus, ori să șadă în el, ci să stea la partea de miazăzi a scaunului de sus, fiind acel scaun numai pentru episcop“; totodată nici rugăciunea scaunului de sus: „*Stăpâne, Doamne, Dumnezeuul puterilor, mântuiește poporul tău...*“ nu se află în liturgiile slavonești.¹⁾ La rugăciunea scaunului de sus și la cele două binecuvântări ce urmează, este o divergență între liturgierul grecesc și cel slavonesc. După cel grecesc, binecuvântarea „*Bine este cuvântat, celce vine întru numele Domnului*“ se referă la preot, care merge la scaunul de sus, pe când, după cel slavonesc, se referă la Hristos, închipuit pe masa proscomediei, care are să vină la jertfă pe altar. Liturgierul din Târgoviște dela 1713 scrie: „De aceea zice Diaconul către Preot: Poruncește Stăpâne! Și merge la *proscomedie*. Și mergând și Preotul zice: Blagoslovit e carele vine întru numele Domnului“. De aci a rămas datina la noi, că la binecuvântarea cea dintâi se face semnul crucii spre proscomedie, iar la a doua, în dreptul fundului altarului, spre scaunul de sus.

Prin scaunul de sus se reprezintă mărirea lui Isus Hristos. Hristos e Regele promis prin profețiile ce se cântă în Antifoane, și a cărui intrare în lume se închipuește prin întratul cu Evangelia și se preamărește prin imnul întretisfântului; preotul, șezând în scaun, reprezintă pe Hristos întru puterea și mărirea sa, ceace ne-o arată și cuvintele binecuvântării scaunului de sus: „*Bine ești cuvântat pe scaunul mării împărăției tale...*“²⁾

¹⁾ Maximilian II, 225., ²⁾ Szabó, 178

După o altă explicație, prin scaunul de sus se reprezintă *Preacurata Vergură*, asupra căreia s'a odihnit Hristos prin întrupare și care se numește de multeori, de către greci „tronul cheruvimic” a lui Hristos.¹⁾

Șezând arhiereul ori preotul în scaun, ori dacă este și diacon, se zice „*Să luăm aminte*, apoi *Pace tuturor, înțelepciune, Să luăm aminte!*” cu întreruperile celui ce cetește Apostolul. „*Să luăm aminte*” e o provocare la reculegerea minții, spre a asculta înțelepciunea dumnezeiască. „*Pace tuturor*” este formată din salutul lui Hristos, cu care a întâmpinat pe Apostolii săi după înviere. Înțelesul e, ca și cum ar zice preotul, ca să verse Dumnezeu darul său în inimile noastre, să putem asculta cuvintele lui cu aceea dragoste, ca și Apostolii, pe cari i-a salutat Hristos cu acest cuvânt. Se zice „*Pace tuturor*” și nu „*youă*”, pentrucă, cum explică sf. Ioan Gură de Aur, ce folos este, de a avea pace numai cu unii și nu cu toți.²⁾ La începutul cetirii Apostolului se tămâiază sfânta masă jur împrejur, proscomidia și preotul, nu și biserica, adecă poporul, ceea ce nefiind prescris nici unde, ca datină se poate omite ușor, pentru anumite considerațiuni.³⁾

Cetirea Apostolului înaintea Evangheliei, își are explicația în exemplul lui Hristos, care totdeauna pe Apostoli i-a trimis înaintea sa: la cetirea Apostolului deja se știe că îndată sosește și Hristos, închipuit prin Evanghelie. În ordine se pune mai înainte, fiindcă este mai inferior în dignitate, ca adecă din cele inferioare să ne pregătim mințile spre ascultarea și înțelegerea celor superioare.⁴⁾

Ce se ține de bucățile — pericope — ce se cetesc din Apostol, sunt anumite norme și cu privire la ele. Pentru sărbătorile cele mai mari sunt pericope anume rânduite, ca l-se referesc la însemnarea sărbătorii. Sunt în Apostol pericope și pentru zilele sfinților de rând, pentru mai toate zilele anului. Aceste însă numai în acel caz se cetesc, dacă cutareva sfânt în locul acela are cult deosebit (p. ex. Hramul). De regulă se cetește Apostolul zilei ori al Duminecii și numai în sărbătorile mai mari ale Sfinților, Apostolul sărbătorii. La caz, când concade Dumineca cu vre-o sărbătoare, răspunsul la întrebarea,

1) Maximilian de Saxonia, op. cit. II, 225.

2) Szabó, p. 180, după Dimitreskij.

3) Tipic, Blaj 1914, p. 91, nr. 3. 4) Szabó, op. c. p. 181.

care anume pericopă să se citească, e greu, din motivul, că se dau mai multe îndrumări. După edițiile romane se cetesc amândouă pericopele, și a Duminicii și a sărbătorii: mai întâiu a zilei de sărbătoare și apoi a Duminicii; care procedură se urmează și la pericopele Evangheliei. Se cetesc însă una după alta, fără a indica pericopa a doua, ca să apară de tina cetire. P. e. pericopa sărbătorii ar fi din ep. către Timoteiu, carea se indică special, iar a Duminicii, din ep. către Corinteni, carea urmează în șirul săptămânilor. Tipicul Constantinopolitan permite însă numai un Apostol și una Evanghelie, ori numai a Duminicii ori numai a sărbătorii, ori, în sfârșit, Apostolul sărbătorii și Evanghelia Duminicii, ori întors.¹⁾

Cetirei Apostolului îi premerge prochimenul, care este o introducere la apostol, luat din diferite locuri ale psalmilor ori uneori (la sărbătorile Preacuratei) din Testamentul Nou. Etimologia cuvântului este: προεξήμια = înainte pun. Dacă se cetesc mai multe pericope, atunci și prochimenele lor se cetesc la început. Ce e drept, varietatea prochimenelor nu e prea mare, căci, cum e a Duminecilor, după sistemul octoihului, tot la a 8-a Duminică se cântă acelaș prochimen.

După sfârșitul cetirii Apostolului se cântă *Aleluia* și *psalmul lui David*, un stih din psalm, care se indică în Apostoler. În cele mai multe locuri se cântă numai *Aleluia*, ori nici aceea, lucru care este supărător și se practică numai din comoditate. Tipicul Constantinopolitan prescrie, ca *Aleluia* să se cânte de trei ori; se vede dar, că stătorește regula omîterii psalmului.²⁾ Cuvântul *Aleluia*, având originea evreească, cu înțelesul „lăudați pe Domnul“, are putere de sine exprimătoare, nu se traduce în altă limbă, ci se folosește în forma sa originală, după cum observă Card. Bona: „E de însemnat, că cu mult mai mare putere are cuvântul *Aleluia* la Evrei, ca și „*Laudate Dominum*“ la latini, ... Cuvântul acesta îngeresc într'adevăr unește toate neamurile și limbile lumii într'un chor, asemenea aceluia, ce îl vor constitui în viața vlitoare. Se cântă de trei ori *Aleluia*, pentru a însemna, că așa se cinștește unul Dumnezeu în Treime, precum se cinștește Treimea în unitate, neamestecând fețele, nici separând substanța.“³⁾

¹⁾ Maximilian II, 226-227, 228-243.

²⁾ Maximilian II, 243. ³⁾ Szabó 180.

După cetirea Apostolului se cetește Evangelia, ceea ce este slujba diaconului, „în sărbătorile cele mari însă o cetesc și episcopii.”¹⁾

Evangelia înșamnă veste bună, veste îmbucurătoare, pentru că vestește cele mai mari bunuri, cele cerești și spirituale și e partea culminantă a liturgiei catechumenilor. Sf. Augustin spune: „Gura lui Hristos este Evangelia. El e în cer, dar a vorbi pe pământ nu încetează.”²⁾

După sfârșitul Evangheliei se dă mărire lui Dumnezeu, se cade anume ca pentru dumnezeiasca învățătură să mulțămim lui Dumnezeu. Preotul zice rugăciunea *ἐξτερεῖς ἰεροῦ*, rugăciunea stăruitoare „Doamne Dumnezeul nostru, primește dela servii tăi această rugăciunea stăruitoare...” și se zic aceste ectenii stăruitoare pentru Episcop, pentru Rege, pentru toți preoții și monachii, creștinii vii și morți, ectenii cari se numesc și duplicate, a căroră rațiune ne-o spune Cabasilas: „Cari rugăciuni au să fie după Evangelie, de nu pentru aceia, cari păzesc Evangelia și cari au urmat bunătatea lui Hristos, care prin Evangelie se arată.”³⁾

Cu ectenia „*Rugați-vă cei chemați Domnului*” și cu rugăciunea asupra chemaților, a catechumenilor, cari se pregătesc spre botez și mântuire, — și care parte se numește dimiterea catechumenilor, — se încheie partea întâia a sf. Liturgii, liturgia catechumenilor, și se începe liturgia credincioșilor, la care nu pot asista decât numai cei botezați. Provocarea „*Câți sunteți chemați ieșiți!*” astăzi, când nu mai sunt catechumeni, își are totuș rostul său, anume, ca credincioșii să se examineze, să se socotească, la auzul acestor cuvinte, că oare n’au rămas prin Jașitatea lor în starea sufletească a catechumenilor și oare nu ar merita scoaterea din biserică după dreptate. Simeon din Tessalonica zice, că partea aceasta a Liturgiei închipuește sfârșitul lumii: „După ce va fi vestită Evangelia în toată lumea, va veni sfârșitul. Și va trimite îngerii săi și va scoate pe cei răi dintre cei buni. — zice Scriptura. Aceasta o face și biserică, când provoacă să iasă catechumenii, și să rămână numai credincioșii.”⁴⁾

Liturgia catechumenilor constă din motive instructive prin ecteniile, cântările, cetirile și acțiunile sale. Liturgia este

¹⁾ Maximilian II, 243. ²⁾ Lermo 85, nr. 1.

³⁾ Szabó 183. ⁴⁾ Goar, 188.

jertfa Legii Nouă, liturgia catechumenilor însă tocmai prin natura sa didactică se aseamănă cu Testamentul Vechiu, având ca liturgia credincioșilor să fie locul Testamentului Nou. Numai la liturgia credincioșilor se săvârșește Jertfa Legii Nouă instituită prin moartea lui Hristos și de care nu au parte, decât numai credincioșii Legii Nouă.

Iosif Sângeorgeanu.

Insemnări.

Meminisse juvabit! Printr'acel „fatal destin al istoriei” — vorba Dlul D. Onciul —, printr'o vitregă dezvoltare a împrejurărilor, de carea nu a fost vinovat, neamul românesc, așezat aci la porțile Răsăritului ca o sentinelă a neamurilor apusene, încreștinat cu truda missionarilor Apusului, s'a rupt, sub raportul religioas, de centrul creștinătății apusene, de scaunul bisericesc care singur a întrupat, în decursul veacurilor, ideea religiei universale = catolice.

Abia o parte a acestui neam românesc a reluat — după atâtea veacuri — la 1700, legătura cu vechea Romă, deschizând astfel, o punte de comunicare, la început, religioasă, pe încetul însă, și cultural națională, între Apus și Răsărit, pe sama întregului neam românesc.

Ca oameni muritori ce suntem, nu putem avea pretenția să cunoaștem, aci pe pământ, gândul Provedinței dumnezeiești în această dezvoltare a istoriei poporului românesc. — În orice caz, concepția creștină a istoriei, despre un Dumnezeu cărmuitorul destinelor omenirii, ne împiedecă să afirmăm că ruperea de Roma și, la altă vreme, reîncopcierea legăturilor cu aceeaș Romă, nu vor fi avut în mintea celui Preainalt un scop oarecare pozitiv! Noi oamenii putem cunoaște drumul pe care am mers, putem cunoaște factorii istorici, schimbăcioși și trecători, ai evenimentelor trecute, putem să ne facem o judecată asupra lor, putem face — prognosticuri asupra viitorului, dar nu putem cunoaște viitorul însuș, cu toate tainele lui, nu putem cunoaște deplin toate sfaturile și intențiile lui Dumnezeu!

Spre idealul creștinătății, ideal exprimat în cuvintele Înțelemeietorului Hristos, despre unirea tuturor fiilor risipiți ai lui Dumnezeu într'u „o turmă și un păstor”, duc multe ca

Într'o vreme, în timpul Legii vechi, Dumnezeu închisese întru necredință toată lumea, afară de un singur neam, cel ales, al lui Israel, *ca pe toți să-l miluească*: Concluse enim Deus omnia în incredulitate: ut omnium misereatur. „O, adâncul bogăției, și al înțelepciunii și al științii lui Dumnezeu. Cât sunt de necuprinse judecățile lui și neurmăte căile lui! *Că cine au cunoscut gândul Domnului, sau cine s'au făcut lui sfetnic?*” exclamă Apostolul (Rom. 11, 32—34).

Și, de aceea mi-se pare, că tot celce lucrează, cu bună credință, la progresul cunoștinței religioase, și la progresul vieții creștinești, își va avea partea sa la realizarea acelui ideal. Partea și răsplata sa!

Sub acest punct de vedere, orice propagandă religioasă carea se face, nu cu armele adevărului, nu cu puterea cuvântului convingător, carea are în vedere numai *interese materiale* ori de *prestigiu omenesc*, fără de a aduce și un aport sufletesc, ori cercând să împiedece aportul religios-moral-cultural al altora, pentru progresul general al omenirii ori pentru cel special al unui popor, aceea propagandă religioasă nu are îndreptățire de existență!

Cam aceste gânduri îmi veniră în minte, cetind articolul „*Spirit ardelenesc*” al Dlui N. Iorga, din „*Neamul românesc*” Nr. 237—920.

Vorbind despre rolul celor 2 biserici românești din Ardeal, dela înălțimea minții sale geniale, Dl Iorga dă un nou răspuns, de o pregnanță lapidară, aceluia, cari cred că își pot permite să spună astăzi, că biserica unită și-a isprăvit rolul și chemarea sa și cari — în consecință — printr'o propagandă nedemnă, cearcă să subsape încrederea de care aceasta biserică s'a bucurat în mijlocul credincioșilor săi și în mijlocul lumii românești.

Iată cuvintele Dlui N. Iorga: „... La noi, cu placiditatea formelor îndeplinite într'o ortodoxie fără concurent, religia, care mai mult decât orice poate exprima zilnic adâncurile sufletului uman, a ajuns — ceceace cunoaștem. Acolo (în Ardeal!) au fost două forme religioase și din lupta lor, totdeauna spornică, din această pașnică emulație, au ieșit *Biserici vii*. Vii pentru ele și vii pentru poporul care le susține. Iar, în necesitatea de a câștiga și păstra acest popor, fiecare a căutat să fie mai aproape de el și să-l servească mai bine”.

Concluzia observațiilor ce le face Dl Iorga și asupra altor doue momente caracteristice „Spiritalului ardelenesc“ (tradiția democratică a politiceii, tradiția religioasă și tradiția culturală a Ardealului) este următoarea:

„Aceste lucruri mari și de mare folos s'au făcut într'o mie de ani. A le risipi de dragul unei închipuiri ușoare într'o minte necoaptă politicește, ar fi o împușinare a noastră, cum a fost risipitoarea lichidare de suflet tradițional din 1848.

„Și aceasta trebuie împiedecat cu orice preț!

Atâta — Dl N. Iorga!

Aproape, în aceeaș vreme, îmi căzû în mâni Nr. 7—8 al „Convorbirilor Științifice“ a Dlui G. Todica.

„Cetind cărțile nouă“ — în special: „Istoria desrobirii religioase a Românilor din Ardeal în secolul XVIII“ scrisă de Dl Silviu Dragomir, profesor universitar, membru corespondent al Academiei Române, apărută la Sibiiu, Dl G. Todică, care nu poate fi învinuit de nici o preocupare confesională, are următoarele reflexiuni, de o logică imperturbabilă, pe cari ne face o plăcere să le reproducem, in extenso:

„Oricât ar fi de captivantă scrierea dlui Dragomir și altele, ce eventual vor urmă — din parte neunită și unită — trecutul nu-l mai putem învinui, căci el nu se poate face nefăcut. Întrebarea e: dacă unirea a avut roade fericite, sau nefericite pentru noi?

„În științele exacte, de multeori se demonstrează adevărul și corectitatea unei teze pe cale „indirectă“.

„Astfel și în cazul de față, ne putem pune altă întrebare: „Prin ce am fi mai fericiți, cu cât am fi mai aproape de raiu, dacă Atanasie și protopopii lui nu ar fi primit unirea în 1700?“

„Se va răspunde: Nu am fi avut atâtea certe și frământări...

„— Dar nu am fi aflat nici calea spre Roma... Cale luminătoare și folositoare, nu numai în secolul XVIII, ci mai vârtós în secolul XX.

„Fără unire nu am fi avut pe Inochentie Micu și școlile din Blaj. Nu am fi avut hârnicia întrupată în Samuil Micu, hârnicie neîntrecută la Români, decât în zilele noastre, de un N. Iorga. Nu am fi avut pe iscusii Șincai și Petru Maior, nici pe eruditul codificator al limbei române Tim. Cipariu. Nu am fi avut pleiada de benedictini ai școlii latiniste, nici pe Barițiu, Bunea, Rațiu și alții nenumărați.

„Dacă „prin oameni mari se distinge o națiune“ — atunci nu putem acuză trecutul și cu atât mai puțin prezentul, din cauza acestui trecut. Mai degrabă să mulțămim Provedinței divine sau proriei cerești, că a luminat mintea acelor protopopi, cari au iscălit actul unirii din 1700, literele de inaugurare a unei epoce de regenerare a neamului nostru pe aceste plaiuri. Nu am devenit mai răi români, închinându-ne „sfintei Treime“ și nu „sfintei troițe“, ori recunoscând de cap al bisericii pe Papa dela Roma în locul papei dela Neva, de tristă pomenire. Nu vom ajunge mai degrabă în raiu, socotindu-ne „pravoslavnici“, decât admitând „purgatorul“ curățitor de păcate, ca drepcredincioșii catolici. În schimb, chiar și în anii teribili prin cari am trecut, ni-s'a arătat mai folositoare unirea cu popoarele latine ale apusului, decât cu cele pravoslavnice ale răsăritului. Logica cea mai elementară ne-ar șopti deci să cultivăm pe toate căile culturale legătura cu Roma și cu apusul, necum să detestăm trecutul pentru primele îndemnuri spre lumina apusului.

„Că poporul țineă morțiș la „curata lege cea pravoslavnică, ce dela părinți și moși o avea“ nu ne prinde mirarea. Mai degrabă ne-ar prinde, dacă ar fi primit fără reacție unirea cu „papistașii“. Cu cât e mai ignorant omul de rând, cu atât e mai conservativ în datini și credințe, fie ele cât de naive. Ele îi constituiesc patriotismul sufletesc, de care nu se poate lăpăda de azi pe mâne.“

Horum quoque meminisse juvabit!

Observator.

*

Sociologia și Toma de Aquino! În „Patria“ din Cluj, Nr. 244, un profesor universitar adresează o epistolă deschisă către un coleg al său, în care îl sfătuește să se dedice cu trup și suflet răspândirii studiului Sociologiei, fiind acest ram al științei ceva *exotic* prin meleagurile Ardealului, pe unde „n'a venit decât sociologia lui Toma de Aquino, a câtorva celibi din Blaj, răsfațați într'o „Unire“, pe care oamenii serioși nu o controlau“.

Întâiu de toate întrebăm: Dl profesor este sau nu, dintre oamenii serioși? Dacă a cetit „Unirea“ — nu este serios, dacă nu a cetit-o, cum vine să se pronunțe asupra sociologiei celor câtorva celibi din Blaj, „răsfațați într'o „Unire“ pe care oamenii serioși nu o controlau?

Și dacă totuș se pronunță... aci ne vine în minte — Mirea, Caleidoscopul vol. II, p. 27:

„Cum nu-l întreabă nimeni ce-i place, ori nu-i place,

„Cum cred că-i mai simpatic și 'nteressant, când tace,

„Tot astfel și acuma, după părerea mea

(Di profesor) „a mai pierdut odată prilejul de a tăcea!“

Și acu revenim la sociologia lui Toma de Aquino. Menirea sociologiei este a indica modalitățile, prin cari totalitatea oamenilor să se poată bucura de o oarecare bunăstare materială și a stabili în mod echitabil raporturile împrumutate atât între singuratici, cât și între diferitele clase sociale. O concepțiune adevărată însă a problemei sociale — obiectul principal al sociologiei — pretinde să se iee în socotință serioasă și obiectivă cauzele, ce au dat naștere detestabilei disordine sociale ce bântue astăzi. Și prin faptul acesta — adevărat prin datorința ce se impune de a studia cauzele relelor sociale — sociologia devine o chestiune de ordin etic și religios. Și aevea, actuală disordine socială s'a născut din pricina, că economia politică și activitatea economică a națiunilor a purces la stabilirea datorințelor împrumutate dintre cetățeni și cetățeni, precum și dintre cetățeni și stat, din *principii morale greșite*. Neajunsurile actuale nu se vor putea delătură, decât numai prin recunoașterea și observarea strictă a *datorințelor sociale*, impuse de *morala creștină*. Trebuie convinși oamenii, că și în activitatea economică există o lege morală impusă de Dumnezeu.

Criza socială de astăzi e rezultatul teoriilor false despre originea și natura dreptului, prin urmare numai atunci va încetă, când se va efeptui o reformă reală și practică — conform principiilor moralei creștine — în viața juridică a popoarelor. Până ce se va vesti de pe catedrele universitare, că numai atunci faci nedreptate de aproape, dacă-i vatem drepturile recunoscute de stat, și că nu sunt alte drepturi, decât cele emanate sau cel puțin recunoscute de stat, până atunci neîncetat va dură starea precară socială de azi. Criza socială de astăzi e deci rezultatul teoriei false despre originea și ținta statului. Până ce se va vesti de pe catedrele universitare, că statul nu e o instituțiune voită de Dumnezeu, ci își are originea din un contract liber al oamenilor, și că statul a satisfăcut menirii sale prin garantarea siguranței personale și a

protecțiunii juridice, fără a se îngriji de satisfacerea dărilor morale ale indivizilor, până atunci va bântui criza socială.

Criza socială modernă e, în sfârșit, rezultatul concepțiilor greșite despre lume, despre viață, despre om, despre societatea omenească, despre drepturile și datorințele oamenilor, a familiei, a statului și a Bisericii.

Hotărît, în resolvirea problemelor atinse trebuie să se țină cont de progresele legitime făcute în decursul veacurilor, precum și de schimbările economice necesare, dar totuș adevărata reformă socială consistă în încercarea de a redă societății forma ei naturală, reconducându-o la principiile, ce i-au dat viață.

Iată cum a înțeles sf. Toma de Aquino, că trebuie propusă sociologia și cred, că a explicat și dezvoltat principii, ce sunt în stare să satisfacă chiar și pe dl profesor, dacă și-ar lua — între nenumăratele sale preocupări — osteneala să vadă ce a spus Toma de Aquino! — De altcum, Toma de Aquino este un geniu căruia i-au adus elogii bărbați distinși ai tuturor națiunilor. Deci a-l ridiculiză, e cel puțin... mare îndrăzneală!

Iar despre „celibii din Blaj“ — să nu vorbim de astă dată! Credem, că toată lumea serioasă știe, cum acești oameni și-au făcut totdeauna datoria atât față de știință, cât și față de neamul lor. — Trăind în sărăcie și în întunec, toată bogăția și toată lumina și-au dat-o neamului lor. Și bun e Dumnezeu, vor continuă a face acelaș lucru și pe viitor! —

Tellus.

Cronică.

Cătră abonații noștri! Adresăm stăruitoare rugare pentru achitarea abonamentului, resp. a restanțelor la abonament. Circulația postei est: destul de normală, ca abonații noștri să-i poată încredința sumele ce ne dătoresc.

*

Inspectorat general al Cultelor catolice, reformate și necreștine din România-mare s'a înființat în cadrele Misiunii Mirișterului Cultelor, având atribuția de a fi consilierul ministrului în toate chestiunile de îndrumare a cultelor și în toate chestiunile de politică bise icească.

Instituirea acestui inspectorat, alătura cu cel al bisericii ortodoxe, corespunde, întru adevăr, unei necesități reale, și-

nându-se samă că avem în țară atâtea culte: catolici, ortodoxi, luterani (confesiunea augustană), reformați-evangelici, unitari (sociniani), anabapțiști, israeliți, mahometani, și — aconfesionali, ai căror adepți aparțin și ei atâtor naționalități!

Titular al acestui inspectorat a fost numit, prin decret regal, *Di Dr. Zenovie Pâclișanu*. — Cetitorii noștri cunosc prea bine pe Di Pâclișanu, unul dintre cei mai vechi și mai asidui colaboratori ai revistei noastre, în timpul din urmă, chiar redactorul ei și al „Unirii”. Credem că, în noua slujbă, D-sa, cu priceperea și competența, cu stăruința și puterea de muncă, de cari dispune, va putea aduce celea mai prețioase servicii, nu numai bisericii noastre, ci țării întregi, lucrând pentru îndrumarea corectă a raporturilor dintre diferitele culte și dintre stat. — Pro principum imperio et quiete geritur, quidquid pro ecclesiae salute laboratur, scria Papa Gregoriu al XVI-lea! (vm.)

*

In chestiunea remunerării cateheților dela școlile primare, găsim în Buletinul Oficial al Ministrului de Instrucție, Secretariatul General. Cluj, o *Ordonanță* cu Nr. 13368—1920 secția VI. având următoarele dispoziții pentru catehizarea elevilor de toate confesiunile din școlile primare ale statului, din comunele rurale și urbane (orașe cu consiliu):

In comunele rurale, în școlile primare ale statului, elevii tuturor confesiunilor vor fi instruiți în studiul religiei fără nici o plată sau remunerație deosebită. Aceasta pentru motivul, că elevii fac parte din rândul credincioșilor parohului, care are obligațiunea pastorală de a se îngriji în primul rând de educația lor religioasă. Iar statul acordând preoților congrua și toate sporurile de leafă este în drept să aștepte acest contraserviciu, fără a aștepta remunerație specială. Dacă însă parohia numără mulți credincioși, și parohia are capelan sau mai mulți preoți, prevederea catehizației se va repartiza între toți proporțional, conform capacității cateheților. In comunele fără preoți, autoritatea bisericească va lua contact cu autoritățile școlare, ca învățătorii să poată fi angajați de cateheți.

In comunele urbane (orașe cu consiliu), pentru catehizarea elevilor până la un număr de 30 elevi, nu se va da nici o remunerație. Fiecare confesiune se va îngriji de catehizație, fie prin preot, fie prin învățător. Peste numărul de 30 elevi catehetul va fi remunerat, după fiecare oră, lunar cu 30 Lei,

plătite de organele statului, prin dire țiunea școlii. Dacă însă numărul elevilor de o confesiune atinge suma de 120 și parohia urbană nu are paroh, iar numărul orelor de catehizație atinge cifra 18 la săptămână, se sistemisează un post de profesor catehet, după normele privitoare la profesorii de religie dela școlile secundare. In orașe, unde lipsesc preoții de confesiunea respectivă, cari sunt și cateheți, prevederea religiunii cade în sarcina învățătorilor, însă numai în urma autorizăției, ce o va primi dela autoritatea bisericească respectivă.

(x.)

*

Din viața și activitatea bisericilor noastre. Date și amănunte statistice.

Credincioși programului nostru, ne place să urmărim manifestările de viață ale bisericilor noastre, așa cum ni-se prezintă ele, în diferite rapoarte, dări de seamă publicate în gazete, ori în procesele verbale ale sinoadelor lor etc.

O facem, cu atât mai bucuros, cu cât avem impresia, că în mijlocul dezechilibrului sufletesc al lumii de după marele războiu, bisericile reprezintă parecă punctele de odihnă și de concentrare, — asemenea unor oaze ale pustiului — în mijlocul nestabilității ce o vedem în jurul nostru. Și o facem bucuros și pentru convingerea ce o avem, că problema religioasă — vrând-nevrând — preocupă și va preocupă veșnic sufletele omenesti.

De data asta avem înaintea noastră:

I. *Actele Consistoriului plenar al diecezei Lugojului*, ținut în 12—13 August — publicate în „Sionul românesc“ nr. 18—21 — de unde spicuiam următoarele amănunte și informațiuni, cari credem că vor interesa pe cetitorii noștri.

Au participat, sub prezidiul episcopului diecezan, la acest sinod: membrii Ven. Capitul, vicariul forancu al Hațegului, asesorii consistoriali numiți ad honores, purtătorii oficiilor protopopești și câte un preot delegat din fiecare propopiat, în total 40 persoane.

In cuvântul de deschidere, episcopul diecezei arată mai întâiu starea institutelor de educație a diecezei. *Noul edificiu seminarial*, în care la început erau adăpostiți 45 clerici, din cauza lipsei actuale de clerici — căci tinerilor noștri li-s'au deschis atâtea cariere în România întregită —, a putut fi închiriat pe sama unei școli normale de fete a Statului. Ti-

nerii primiți la teologie au fost trimiși la *Seminariul din Blaj*. *Convictul diecezan* — internat pentru tinerii dela școlile secundare — va fi deschis în toamna aceasta. *Școala normală de fete a diecezei*, deschisă la 1914 și susținută cu multe jertfe din partea episcopului diecezan și care a avut meritul de a fi fost *prima școală normală de fete românească* în fosta Ungarie, încetând pericolul desnaționalizării și ne mai putându-se continua cu jertfele enorme, ce erau reclamate de susținerea ei, a fost cedată Statului.

Și alte chestiuni au fost atinse în cuvântul de deschidere: *a lipsei de preoți* (18 preoți au ieșit din serviciul diecezei), *chestiunea școlii de cântăreți bisericești*, *reuniunile de femei*, „Asociația preoților adoratori“ etc. — În cadrul acestui cuvânt, episcopul face *declarația de donațiune a sumei de 1.200,000 cor.*, câștigate din vânzarea domeniului său dela Găvojdia, întregind aceasta sumă *cu alte valori și contribuiri* din partea sa la *suma totală de 2.000.000 cor.*, cu cari dotează „fondul disponibil al diecezei Lugojuului“. (Într'un număr anterior al revistei noastre, am relevat și noi gestul acesta de magnimie, al episcopului dela Lugoji).

Dintre *hotărârile* Consistoriului plenar relevăm: *votarea statutelor „Fondului diecezan“* a cărui menire este, „în primul rând: tinderea ajutoarelor la zidirea de biserici, școli, case parohiale în parohiile mizere și lipsite de resurse materiale. Apoi va servi după putință la ameliorarea beneficiilor cantorali și ale cristnicilor în parohii nesistemizate și chiar și pentru ajutorarea preoților începători și a celor zeloși în păstoria sufletelor“.

Izvoarele de venit ale acestui fond sunt oarecari capitale adunate până acum, cam $1\frac{1}{2}$ milion coroane, și anumite procente (5%) după starea activă a casselor bisericești, școlare și fundamentale pe a 1920, iar cu a. 1920 începând, până la 1929, câte 10% după augmentul anual al acestor fonduri —, apoi colecte anuale în parohii, donațiuni etc. Episcopul diecezan a dăruit și acestui fond suma de 100,000 cor., protopopul Oraviței Silviu Poșiar 20.000 cor. și preotul Silviu Popa din Cârnești de asemenea 10.000 cor.

S'a mai hotărât studiul înființării unei societăți anonime diecezane pentru *fabricarea de lumini* și un atelier pentru *odăjdii bisericești*.

S'a promulgat apoi *Regulamentul pentru examenele prosinodali*, potrivit unei hotărâri a sinodului diecezan din 20—22 Maiu 1919. Cetitorii găsesc mai jos amănunte despre acest examen.

S'a discutat și chestiunea *retribuției preoților*. Episcopul dă deslușiri asupra dificultăților, cu cari este împreună chestiunea regulării salarelor preoțești, arătând că deși episcopatul întreg, cum și dieceza Lugojului în special, și-au făcut deja reprezentațiile la guvern, principiul de a se regulă de odată cu ale bisericii greco-orientale și diversele situații în cari se află diferitele biserici gr.-or. din România întregită au împiedecat aranjarea definitivă a lucrului.

Sinodul primește ideea redactării unui memoriu în cauză: „din sinoadele protopopești, în conțelegere cu diecezele ce-lelalte“.

Statul personal al diecezei Lugojului pe anul 1920 îl găsim publicat în nr. 15 al „Sionului românesc“, organul oficial al diecezei. Iată datele:

Episcopul diecezan este: P. S. S. Păr. Dr. Valeriu T. Frențiu. *Vicar general*: Il. Sa Ioan Boros, prepozitul capitular. *Capitulul catedral*: Prepozitul și alți 3 canonici (2 staturi vacante!) *Sfântul Scaun episcopesc*, al căruia președinte este episcopul, numără ca membri, pe lângă capitulari, pe vicariul Hațegului, protopopii actuali, 14 membri din celalalt Cler al diecezei, 5 membri din arhidieceza Blajului și 2 din dieceza Orășii mari.

Dicasteriile din gremiul episcopiei sunt: Cassa Centrală, Cancelaria diecezană, Tribunalul matrimonial, comisiunea examenului prosinodal și exactoratul diecezan.

În privința administrativă, Dieceza este împărțită în 5 *Decanate*: al catedralei, al Timișoarei, al Oraviței, al Hunedoarei și al Hațegului, având în frunte câte un canonic. Decanatele sunt împărțite în 15 *protopopiate* și un *vicariat foraneu*, al Hațegului. Scaune protopopești vacante: 3; *Parohii* sunt de toate 174, dintre cari 32 vacante, adică fără de paroh sau administrator local. 18 parohii au devenit vacante prin faptul, că preoții au trecut la alte servicii (profesori etc.) în noul stat românesc. — *Posturi de învățători* sunt 73, dintre cari 36 vacante. — Toate parohiile sunt astăzi pe teritoriul României, afară de Battonya, care a rămas la Ungaria, iar Jancahida și Marcoveț în teritoriul Iugoslaviei. Tot așa Lățunașul, care după

hotărîrea comisiei de delimitare a frontierei ar trebui să aparțină României.

II. Avem, în locul al doilea, înaintea noastră „*Darea de samă despre activitatea Consistorului ortodox din dieceza nou înființată a Clujului*, făcută de președintele Consistorului din Cluj, Păr. arhimandrit Nicula Ivan.

Iată, în rezumat, și aceasta dare de samă.

Consistorul din Cluj și-a început activitatea la 1/14 Octombrie 1919, având recunoașterea din partea Consiliului Dirigent.

In cestiuni de organizare: s'a făcut arondarea cercurilor electorale (20 preoțești și 40 mirenești) și s'au efectuat alegerile pentru sinodul diecezan; colecta întreprinsă de președintele Consistorului a adus 750,000 cor., din care bani, cu 670,000 cor. s'a cumpărat o casă în Cluj, pentru reședința Consistoriului; colecta pentru zidirea unei Catedrale în Cluj, în curgere încă, a adus 140,000 lei; s'a obținut dela oraș un loc de zidire pentru Catedrală în parcul Cuza-Vodă; ajutoare de stat s'au obținut pentru centrul consistorial, pe lunile Ian.—Sept. 1920 total 118.317 lei, adause pentru preoți pe acelaș restimp: 1,740.493 lei, 32 bani, pentru administratorii parohiilor vacante 41.653 lei pentru preoții deficienți și văduvele preoților 113.200 lei; din fondul arhidiecezan s'a primit partea pensionarilor, ce se țin de Consistoriul Clujan. Nu s'au putut încă obține ajutoarele cerute pentru preoți angajați ca învățători și nici pentru învățătorii tolerați.

In chestiuni bisericești, s'au întregit 19 parohii, rămânând vacante încă 51 parohii; s'au instituit 18 cateheți la diferite școli și s'a înființat o parohie nouă, în Huedin, recunoscută de stat. „La concursul pentru parohiile vacante nu se prezintă nimeni, iar la cele mai bune se fac tulburări în popor, provocate de 2 - 3 concurenți“. — Consistoriul a conlucrat efectiv la înființarea *Societății femeilor* ortodoxe, filiala Cluj, cu al căreia concurs material (80.000 lei) a început restaurarea vechei biserici, introducându-se până acum lumina electrică. Lucrările se fac cu ajutoriul șefului de geniu dela Corpul VI de Armată. — „Foaia bisericească“ a diecezei a apărut în 5 numeri, dar din pricina piedecilor de natura tehnică și materială s'a fac încercări pentru înființarea unei tipografii proprii, cât de modeste, chiar în Cluj; în chestiunea cvincevenaliilor preoțești s'a cerut o lichidare mai echitabilă,

dar cererea s'a lovit de greutate „din pricina numărului prea mare de formalități, cele mai multe fără rost», ce s'au cerut din partea Ministeriului Cultelor.

Chestiuni școlare. Din 355 comune bisericești matere cu filialele împreună, avem 249, cari susțin 240 școli confessionale. În afară de aceasta există în cele 355 comune 9 școli cu caracter gr. cat., precum și 77 școli de stat și alt soi, iar 9 sunt afiliate.

Cele 240 școli confessionale au 254 posturi de învățători între cari 4 învățătoare. În anul școlar 1919—20 au funcționat regulat 208 școli, încheiând anul școlar cu examene în regulă. 46 posturi învățătoarești în 38 comune n'au funcționat de loc. În 18 comune din cele 38 sunt școli de stat. Elevii au cercetat aceste școli. Rămân prin urmare 20 de comune bisericești, cari nu s'au putut împărtăși de nici un fel de instrucție școlară.

Posturi de învățători sunt în total 254. Au funcționat în total 208 învățători și anume 198 definitiv, 54 preoți, 26 provizorii și 20 tolerați. Dintre acești 100 suplinitori, 42 au diplomă de învățător, 39 sunt cursiști, învățători pensionați, sau elevi de pedagogie, iar 19 nu au nici un fel de pregătire specială.

Edificii școlare proprii sunt 202 cu 268 încăperi de învățământ. Dintre acestea 15 edificii necorespunzătoare. Pentru a putea regula instrucția școlară în acestea, precum și în cele 20, cari n'au nici un fel de școală, ar fi lipsă de 35 edificii școlare.

Un fapt prea puțin mulțumitor este cercetarea slabă a școlii din partea elevilor. Elevi obligați la școală sunt dela 6—12 ani 25675, dela 12—15 ani 10023, în total 35798. Au cercetat școala ortodoxă în total 10313 elevi, școli străine 4631 în total 14953. Au rămas deci fără instrucție școlară 10722 elevi, dintre cei de 6—12 ani.

Pentru anul școlar curent sunt 108 învățători definitiv, 26 provizorii și tolerați, și 54 preoți. Sunt deci 52 școli, cari n'au început încă instrucția școlară. Numirea învățătorilor este în curgere și s'au luat dispoziții ca pretutindeni, unde nu se găsesc persoane potrivite, preoții să ia asupra lor instrucția școlară.

În ce privește cercetarea școlii, datele mai recente îndreptătesc la speranța, că această anomalie va dispărea, dacă vor

trece vremurile tulburi de azi. Ceeace se poate constata și din faptul, că pe când în 1918—9 au rămas peste 20 mii elevi fără școală, în anul 1919—20 numărul acesta s'a redus la 10 mii.

Cu privire la *salariile învățătorilor*, contribuția bisericii în 10 tracte ale Diecezei se urcă la 47.775 lei, fondul școlar eparchial contribuie cu 4287 lei, statul cu 276683 lei, iar alte izvoară cu 4261 lei. Din tractele Cluj și Cetatea de piatră încă nu sunt date precise, și așa sumele acestea nu sunt complete; proporția lor însă rămâne tot cam aceeași.

În *chestia catehizației* s'au luat dispoziții în înțelesul ordonanței Nr. 13368 a Ministeriului de Culte, ca toți preoții să-catehizeze la școlile de stat și străine din parohia lor.

„Ce privește *atitudinea învățătorilor față de biserică*, rapoartele protopopilor constată, că unii dintre ei sunt indiferenți, ca și în trecut, dar mai ales învățătorii de stat neglijează cu totul cercetarea bisericii cu elevii.

„În general se poate constata, că deși greutățile sunt mari și multe, totuși viața școlară, potrivit împrejurărilor de astăzi, dă cu încetul semne de reculegere și îndreptare.“

În partea despre *chestiile epitropești* (cassă, exactorat, dări de cult, taxe etc.) găsim amintire despre demersurile făcute ca să se câștige pe sama bisericii ortodoxe *edificiul bisericii romano-catolice aflătoare în corpul universității*.

Acesta este rezumatul „Dării de seamă“ despre activitatea Consistoriului din dieceza ortodoxă a Clujului.

Am dori să vedem atari dări de seamă și despre situația celorlalte dieceze românești. (m.)

*

Din regulamentul pentru examenul prosinodal introdus în dieceza Lugojului, promulgat în Consistoriul plenar din 12—13 Aug. al acelei diecese, spicuiim următoarele dispoziții, a căror cunoaștere credem, că interesează și pe cetitorii noștri.

§ 1—2. *Obligați* la depunerea acestui examen sunt toți membrii clerului diecezei, cari la datul sinodului diecezan ținut la 20—22 Maiu 1919, nu împliniseră încă 3 ani de serviciu, iar pentru viitor — în general vorbind — toți preoții fără osebite. Timpul împlinirii obligamentului acestuia este anul al 6-lea de la hirotonire.

Scopul examenului prosinodal se determină, în §§. 3 și 4 precum urmează:

„Scopul general și remot al examenului prosinodal este perfecționarea continuă a clerului din păstoria sufletelor în știința sacră, perfecționare impusă de dreptul comun și de Conciliul nostru Provincial I. Titl. VII. Cap. I, pentru-ca miniștrii altarului să poată aduce tot mai multă roadă în viaa Domnului.

„Scopul imediat și proxim al examenului sinodal este observarea dreptății distributive la conferirea parohiilor vacante, mai remarcante ca beneficii, și ca la complenirea acestora în calea concursului public să fie luați în considerare acei recurenți, cari a) au examenul sinodal, b) și între acestia aceia cari au cualificație mai bună din examenul sinodal c) pentru-ca în viitor cineva să poată fi promovat de paroh se recere examenul sinodal d) la parohiile de sub patronat pot candida, în general vorbind, numai preoți aprobați în examenul sinodal.

Comisiunea de examinare (§§ 5 și 6) o formează episcopul ori vicariul lui ca president, membrii capitului catedral și alți șase membrii ordinari, cu preferință din clerul de afară. — Examenul se face mai întâiu privitor la însușirile candidatului: etatea, conduita, prudența pastorală și ale recerinte speciale pentru beneficiul vacant (*examenul practic* § 8). Iar *examenul științific* (§ 17—18) se extinde în general asupra:

1. Dogmaticii generale și speciale.
2. Teologiei morale.
3. Istoriei, dreptului canonic și matrimonial.
4. Exegezei sf. Scripturi.
5. Teologiei pastorale și a cateheticeii.
6. Ritului și tipicului bisericesc.

Examen scripturistie se va face din oratoria sacră și cateheză, având a se preda și verbal celea concipiate în scris.

Cetialați paragrafi, precum și un regulament special prelucrat de comisiunea de examinare, care încă nu este gata, cuprind amănuntele! (m.)

*

Conferențele „Ideii Europene“ au început și se țin sub auspiciile Societății Române de Filosofie, dela 4 Noemvrie la 30 Decemvrie 1920, în fiecare Joi, în sala „Fundățunet Universitare Carol I.“

Numele conferențiarilor și subiectele ce se vor trata sunt următoarele:

C. Rădulescu-Motru—F. W. Nietzsche: Filosofia violenței. *Dr. Ioanițescu*—Romain Rolland: Un apologist al vieții. *S. Serbescu*—I. Ulianov-Lenin: Utopia în acțiune. *Mircea T. Djuvara*—H. Bergson: Filosofia intuiției. *Nic. C. Ionescu*—Walther Rathenau: Idealismul practic. *Alice Voinescu*—Her. Cohen: Un Platon modern. *Em. Bucuța*—Giovani Papini: Un dărâmat de idoli. *M. Antoniadu*—William James: Pragmatismul. *V. Bărbat*—R. Eucken: O religie a Spiritului.

Neștiind încă în ce direcție și cu ce concepție se vor ține conferințele amintite, în merit nu ne putem pronunța. La tot cazul e îmbucurător faptul, că se începe un curent menit să atragă atențiunea oamenilor cufundați în materie asupra idealităților mai înalte. Nevoia acestui curent de trezire din topeala vieții pur materialistice, cu deosebire la noi, s'a simțit de mult și, acum de prezent, doar ca niciodată, chestia e mai arzătoare.

Problemele, cari privesc natura lucrurilor și rostul vieții și modul ei de concepere totdeauna au agitat mințile oamenilor. Aceste probleme în decursul veacurilor au avut diversă importanță și au primit diferite soluțiuni. A urmări pas de pas pe filosofi în speculațiunile lor și peste tot a notă începutul și desfășurarea diverselor sisteme, e lucrul cel mai demn și mai folositor pentru mintea omenească.

Ne place a crede, că domnii conferențieri, ținând cont de condiția și aspirațiunile auditorilor — între cari sigur cei mai mulți vor fi tinerii universitari — vor ști să arete și să reliefeze părțile acele din diferitele sisteme, ce sunt în consonanță cu exigențele genuine ale spiritului omenesc și-i vor abate dela aberațiunile la cari s'au lăsat conduși unii din menționații filosofi — spre ex. Nietzsche — sfidând cu multă îndrăzneală simțământul intim a firii noastre în ordinul moral și în raporturile noastre sociale. Iși vor da seama, că filosofia trebuie să fie clenodiul comun al omenimii, în care atât individul cât și societatea să-și afe echilibrul psihic atât de necesar pentru câștigarea îndestulării și mulțămirii posibile în această vicață. (Tellus.)

*

Burse pentru teologi ortodoxi — în Anglia. Cetim în gazetele de zi, că Mitropolitul Primat din București publică concurs la 10 burse à 12,000 lei pentru teologi cari vor să-și

completeze studiile teologice la vre-o facultate de teologie din — Anglia.

Ne întrebăm, ce rost are acest lucru?

Se știe doar primejdia ce a adus-o chiar pentru ortodoxie cultivarea teologilor ortodoksi în Anglia, pe vremea lui Cyrill Lucaris ori pe a lui Mitrofan Critopulos, care încă a fost elev al universității din Oxford, iar mai târziu al facultăților protestante din Wittenberg, Tubinga, Altdorf etc. Au trebuit să se adune săboarele, dela Ierusalim la 1672 sub patriarhul Dositeiu, cel dela Iași (1642), ca cu truda mai ales a lui Petru Moghila, *elevul Sorbonnei* din Paris, să se restabilească și fixeze „confesiunea ortodoxă“.

De ce aceste burse nu se dau pentru Franța, d. p., când se știe, că deosebiriile confesionale între catolici și ortodoksi vunt neasemănat mai mici, decât între protestanți și ortodoksi?

Ori doară facultățile, catolice de sigur, ale Franței spre carea ne mână toate simpatiile și interesele bine pricepute ale țării noastre, sunt instituite de convertire? ori, nu pot avea pretenția de a face știință, obiectivă, facultățile teologice ale acelei Franțe, care ne dă chiar în zilele noastre cea mai eclatantă dovadă a recrudescenței sale religioase, constatate de toată lumea, chiar și la noi în țară, de toți cei ce au avut contact cu ofițerii și soldații francezi ai diverselor misiuni, începând cu misiunea marelui nostru prietin Berthelot?

Căpeteniile bisericii ortodoxe nu au cunoștință încă despre acel „*Institut Oriental*“ întemeiat la Roma, acum doi ani, cu menirea de a se studia tocmai lucrurile ce ating Biserica orientală; istoria ei, teologia, dreptul, liturghiile ei, în special concepția teologică a Părinților bisericii răsăritene din primele șapte săboare ecumenice, etc.?

Noi suntem de credință, că pentru delăturarea prejudecăților și a punctelor de neînțelegere dintre confesiunile creștine, în special dintre catolici și ortodoksi, mai de folos va fi pentru tinerii noștri clerici ortodoksi să meargă la acest institut oriental, de cât în Anglia, de unde vor reveni cu un *plus* al acelor prejudecați, dacă nu chiar, aducând cu sine spiritul de unire cu biserica anglicauă al lui Cyrill Lucaris.

Vorba unui confrate: „Că ce va fi de biata ortodoxie cu astfel de preoți în viitor: este treaba — profesorilor din Anglia!“ (vm.)

Cardinalul Mercier, primatul Belgiei, a fost subiectul unei conferențe, care a ținut o *Lacour-Gayet* la Institutul Franței. Pe când regele Albert, cu mâna lui de oameni înarmați, apără colțișorul de țară, ce nu ajunsese încă sub călcâiul inamicului, Cardinalul apără țara acasă, în fața dușmanului. Von der Goetz, von Bissing și von Falkenhausen, cari s'au perândat ca guvernatori germani, n'au fost în stare să clatine pe acest principe al bisericii dela dragostea lui de neam. Fiecare asuprire nouă din partea dușmanului provocă o nouă ieșire pe teren a cardinalului, care aducea aminte Belgienilor, că singura autoritate legitimă pentru ei e regele Albert și guvernul de pe lângă el; dușmanului nu i-se cade ascultare, ci respect (de frică) și abținere de a-l supăra. Toți Belgienii, Flamanzi ori Walloni, trebuie să fie buni patrioți, „căci nu e creștin desăvârșit celce nu e patriot desăvârșit“, cum spuneă așa de frumos cerculara lui: „Patriotisme et endurance.“

Cardinalul a avut foarte multe mizerii de îndurat; el doriă să fie deportat și închis, și eră așa de mâhnit, când vedeă, că preoții lui cei mai buni erau prigonți în locul dânsului. Orioât de brutali au fost Germanii, de persoana lui însă nu s'au atins; la urmă de tot, când au fost izgonți, au venit chiar să-i exprime admirația, și pentru el personal și pentru poporul belgian! Academicianul *Boutroux* caracterizează bine pe Mercier: „Inarmat numai cu cinstea lui, cu curătenia inimii și cu dragostea evanghelică, a știut să ingenuncheze forța“. (ib.)

*

Noul arhiepiscop al Parisului, *Cardinalul Amette*, al cărui patriotism îl laudă așa de frumos fostul președinte al Republicei, *Raymond Poincaré*, arătând, cât de bine s'au fost înfrățit în sufletul lui credința catolică cu dragostea de neam, s'a stins. Activitatea lui a fost apreciată cât se poate mai elogios chiar și de oamenii, cari fiind în afară de sferile bisericesti, văd totuș influența covârșitoare, ce o exercită un harnic slugitor al Domnului asupra poporului.

În locul dânsului, sfântul Părinte (căci concordatul nu e încă terminat) a numit pe cardinalul *Dubois*, fostul arhiepiscop al Rouen-ului, locul de chinuri al Fecioarei Ioana d'A:c. Om de o fineță rară, în aceeaș vreme un energic apărător al drepturilor bisericii și un învățător, care îndrăznește să înd ce în concret ceea ce trebuie creștinul să facă și de ce trebuie să se ferească. **Catolic mare și francez bun**, *Cardinalul Dubois*

a fost însărcinat cu o delicată misiune în Orient, în care a reușit foarte bine. În primăvara acestui an, trecând din Orient spre Roma, a fost oaspele Regelui Nostru vre-o câteva zile, cu care ocazie am putut să-l cunoaștem și noi și să ne convingem despre dragostea, ce ne-o poartă.

Franța a câștigat un cap bisericesc de mare valoare. România și biserica românească unită se bucură de această promoție a distinsului lor prietin. (ib.)

*

Preoții militari francezi au fost forța de rezistență a armatei în vremea războiului. La întrebarea deputatului Bazire, ministru de războiu a comunicat parlamentului o statistică, din care se poate vedea purtarea clerului francez. *Preoți catolici* au fost mobilizați 555, au murit pe câmpul de onoare 68, au fost decorați cu Legiunea de onoare 131. — *Păstori protestanți* au fost mobilizați 112, morți pe câmpul de onoare 6, decorați cu legiunea de onoare 10. — *Rabini evrei* mobilizați au fost 33, morți pe câmpul de luptă 3, decorați cu legiunea de onoare 2.

Numărul — relativ — foarte mare al păstorilor și al rabiniilor se explică din modul liberal de procedare al guvernului francez, care a voit să dea fiecărui soldat posibilitatea de a fi îngrijit de propriul său părinte sufletesc. Așa se explică numărul de 112 păstori la soldații ieșiți din un milion de protestanți, cari, în cazul cel mai bun, nu au putut da mai mult de 100,000 de soldați, încât unui păstor — în termin mediu — îl veniau cam 800 credincioși în armata mobilizată.

Proporția morților pe câmpul de onoare și acelor decorați e în favorul catolicilor. (ib.)

*

Mareșal Foch și mărturisirea credinței. Se știe că Ioana d'Arc a fost arsă pe rug de Englezi. Cu ocazia canonizării ei, ca expiarc, Londonezii i-au clădit un monument. Mareșalul *Foch*, vizitându-l, a stat în fața lui mai multă vreme, și, pe când poporul capitalei britanice făcă mareșalului victorios cele mai distinse ovații, el depuncă omagii umile la picioarele eroinei de odinioară. — Cu o altă ocazie, *Foch* era în Londra, și ascultă liturgia *pontificală* în catedrala din Westminster, lăsându-se să fie primit cu solemnitate de Cardinalul Bourne și dus în apropierea altarului, ca toată lumea

să vadă mărturisirea credinței lui catolice. Aceasta o făcea Foch, fiind oaspele Regelui *anglican*, când zeci de mii de oameni, în majoritatea lor necatolici, așteptau să iasă între ei, ca să-l ovaționeze.

Ai noștri ar putea să învețe multe dela Foch. (ib.)

Din traista cu povețe.

Cărbuni de cădelniță. Fum rău înghit preoții noștri nu numai dela lumânările rău făcute, ci și dela cădelniță. Acest fum murdărește și prăpădește odăjdiile, și face stricăciuni mari picturii păreților. Crâșnicul este ocupat necontent cu cădelnița, de abia poate face ceva rugăciuni în tot decursul slujbei; și, cu toate acestea, cui nu i-s'a întâmplat să nu aibă foc în cădelniță, tocmai când trebuie, și să cădească biserica numai de formă?

Înainte de războiu ne puteam aproviziona cu cărbuni anume pregătiți, pe cari îi aprindeai cu un chibrit, și nu le mai purtai nici o grijă. Azi, tăiate fiind legăturile cu străinătatea, suntem siliți să ne pregătim noi înșine acest obiect, ca să nu sufere pagubă biserica și sănătatea noastră. Am văzut un fel de cărbune, din coceni de cucuruz, arși în cuptor, apoi puși în cădelniță, cari fac cevaș mai binișor serviciu, decât cărbunii, ce-i vedem în toate cădelnițele noastre. Am găsit însă într'un jurnal francez o rețetă, pe care am făcut-o mai de multe ori și de carea am rămas foarte satisfăcut.

Din vișele de vie, ce s'au tăiat toamna, pui un braț bun la o parte, ca să se usuce. Apoi, fără să le amesteci cu altceva, pe acestea singure le arzi, până sunt numai jăratice. Le îngropi apoi în pământ, ca să se facă la fel cu cărbunii de lemn. Când crezi, că s'au răcit bine, scoți cărbunii, îi pisezi foarte mărunț și-i treci prin o sită. „Făina“ o amesteci apoi cu puțin gumi arabic fluid, în care mai pui de 2 ori atâta apă, și o frământă bine. „Aluatul“ astfel obținut îl presezi bine în niște cutii — goale — de cremă. În lipsa acestora, faci cu mâinile niște „pânișoare“, cu diametru de ca. 7 cm. și aproape de 2 cm., le întinzi pe o scândură, ca să se usuce bine, ceeace reclamă 3-4 săptămâni, uscați bine, îi aprinzi cu o lumânare și miști de vre-o câteva ori cădelnița, până ce vezi că a în-

ceput să se aprinză. O jumătate din „pânișoară“ ajunge la utrenie și liturghie.

Pregătirea nu e grea, și o poate învăța crâșnicul, ori copiii dela școală. E puțină osteneală, dar obții un cărbune, care nu afumă biserica, nu strică odăjdiile, nu-ți atacă plămâni, și — bietul crâșnic are și el ceva din sf. slujbă. (ib.)

*

Nu vindeți capetele de lumânări! Un kgr. de luminări de „ceară“ (?) proastă e optzeci de lei! Pe sate va fi și mai scump, și se va găsi cu greu. În loc de o marfă scumpă și proastă, preotul ar putea avea luminări bune și frumoase din capetele, ce le vinde la boștinari și din ceara, ce ar cumpăra-o din sat. Consistorul plenar ținut în August la Lugoj a hotărât înființarea unei fabrici de luminări. În toate orașele noastre ar trebui să avem fabrici de lumânări pentru biserică. Cunosc o parohie, care are azi 60 kgr. de lumânări, în mărimea de cari are nevoie, și o costă kg-ul 5 lei! Bine înțeles, aceasta e răsplata lumânărilor, care le-a pregătit din capetele adunate. (ib.)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cărți, reviste, ziare.

Emil D. Măcelariu, Flori de sânge. Din carnetul unui preot militar Cluj, »Consinzeana« 1920. Prețul 12 lei.

Un volum cu 112 pagini de impresii, »după notițe însemnate în carnet«, și care se citește ușor și cu plăcere, — proză și câte-va încercări în poezie.

Episoade din marele războiu, unele tragice, destul de bine scrise, ca d. p. »Frații de cruce« ori »Răzburarea«, altele duioase, ca »O înmormântare«, »Basarabia«, »Și pe pământ pace...« ori »Traian Pepici«, altele hazii, ca păcăniile lui »Niculae Roștaș«, la urmă, foarte bine: »Multe și mărunte«, — începând cu generalul, care vorbește românește: »Künd köpötat ménazsi, mő« (»când ai căpătat menajia măi« — după ortografia și pronunța indicată în dicționarul editat la 1917 de Divizia reg. ung. nr. 38!), ori, cu ofițerul de grad foarte înalt, care la inspecție întreabă pe preotul regimentului, că ce profesiune are »în țivilie«, și se miră când aude, că este »tot preot!«; ori cu soldatul, care în timpul bombardamentului nu se retrage, după comandă, în adăpostul Fuchsloch-ului, ci rămâne în baraca expusă, iar luat la întrebări răspunde caporalului, că deoarece îl doare piciorul, pe două zile e scutit »de orice serviciu«, etc. etc., tot atâtea

inștantanee prinse în puține cuvinte și cu vervă, — totul în tot purtând un timbru de sănătate sufletească și de dragoste către soldatul român, pe care Păr. Măceariu ni-l prezintă așa cum este el: milos și față de dușman, credincios mai marilor, ținându-se și în fața morții de pozne și de ghidușii!

Dintre cele câte-va încercări poetice, învrastate printre bucățile scrise în proză, se remarcă »La râul Vavilonului psalm 136«, apoi: »Văzut-ai? ... în« genul lui Minulescu. — Încă odată: volumul se citește ușor și cu plăcere! (x).

*

Au apărut »*Lumina femeii*« revistă lunară, directoară: Sanda I. Mateiu, Cluj. Sumarul nrului 2: Sanda I. Mateiu, Surorile noastre. S. Mehedinți, Feminism simpatic. Al. Ciura, Böske nagysám. Livia Hulea, Sonet. Prof. I. Gane, Puericultura. Lelița Sanda, Pagina fetelor. I. Lupaș, Anastasia Gojdu. Dr. C. Stanca, Rolul femeii în natură. Din cartea înțelepciunii eterne. Activitatea feminină. Cronica Modei. Opinia publică și revista noastră. De-ale casei. Cronica culturală-feminină. Informațiuni. Stiri dela Redacție.

BCU Cluj / Central University Library Cluj Posta Redacției.

D. R. în S. — Cele ce le scrie »Telegraful Român« în legătură cu Nunșiatura dela București, nu ne surprind. Mai de grabă ne-ar fi surprins — contrariul! Nu avem alt răspuns, decât șirele ce le găsim în »Renașterea Română« nr. 512: »Ateii ușuratici, materialişti din tipul Homais, revoluționarii de carneal și toți *superficiarii*, cari nu recunosc realitatea politice externe, pot micșora, în eclipsa ori ignoranța lor, influința sfântului Scaun în relațiunile dintre națiuni« — Vezi de altfel și primul nostru din numărul de față!

Dr. C. în B. Iti înțelegem nedumerirea. Decât, lucrul nu stă așa, precum, print' un mic lapsus calami, s'a scris în »Unirea«. Toți trei au fost aleși din partea Capitlului Bobb-ian la olaltă cu I. P. S. Sa Mitropolitul. Primii doi trebuiau, în aceeaș vreme, înaintați în promoția graduală și astfel *promoția* lor a venit înaintea Majestății Sale Regelui, care a și dat confirmațiunea preainaltă votului Capitular și propunerii I. P. Sale Mitropolitului! Ultimul canonic din fundația Bobbiană se alege și constituie, ca atare totdeauna, *jure pleno*, prin Mitropolitul împreună cu Capitlul, iar promoțiile se propun de către Mitropolit spre confirmare preainaltă.

Dr. G. în S. Cum vezi nici de data asta nu se poate face! Recenzentul așteaptă nrul cu »morții noștri« — pe care aci încă nu l-a văzut nime, nici la librărie, nici la particulari. — Dar fii sigur. că — quod differtur, non aufertur!

Posta Administrației.

A. P. Rebrisoara. Atât Dvoastră, cât și tatăl Dvoastre datoriti pe anul 1920 câte 40 Lei. Numerii ceruți nu-i avem la îndemână, poate îi vom găsi mai târziu.

I. M. Urican. Despre publicația ce întrebați, n'avem nici noi cunoștință.

Rev. Dr. I. Bălan București. Pentru donația de 100 lei, făcută »Culturii Creștine« din prilejul instalării de canonic — mulțumiri speciale!

Au apărut!   Au apărut!

PREDICILE de ADVENT

ale lui

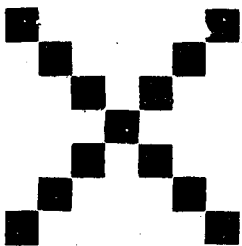
Bourdaloue, S. I.

traduse din originalul francez de

Dr. Alexandru Nicolescu,

canonic mitropolitan.

Blaj, 1920.

Numele marelui predicător francez, precum și numele traducătorului, care și până acum și-a cucerit un loc de frunte în literatură noastră bisericească, sunt destulă garanță pentru succesul acestei nouă opere.

O recomandăm cu căldură tuturor, dar mai ales preoțimii.

Se poate procura dela

Librăria Semin. teol. din Blaj.

Prețul: 18 Lei.